

# **Neprirodzené príčiny úmrtia ako súčasť matričnej evidencie 19. storočia (prípádová štúdia farnosti Detva, 1861 – 1885)<sup>1</sup>**

JÁN GOLIAN

Unnatural Causes of Deaths as Recorded in 19th-Century Parish Registers (A Case Study of the Detva Parish, 1861 – 1885)

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.114-147>

**ABSTRACT:** The classification of causes of death in historical populations presents many challenges for contemporary researchers. In modern historical science, several approaches address this research problem. To a large extent, it also depends on the type of sources used as the basis for the research. For 19th-century parish registers, the ICD-10h method has emerged in recent years as a suitable alternative. One category of this methodology focuses on causes resulting from so-called external factors (categories V, W, X, Y). This is a group of causes of death that includes accidental deaths, work-related injuries, household accidents, and deaths resulting from acts of violence. The present text focuses specifically on this group, analyzing the causes of death from the Detva parish database for the years 1861–1885. The text analyzes the statistical impact of the entire group and individual causes and presents options for coding these causes. The research findings are interpreted in the context of historical-demographic and cultural-anthropological approaches, as well as the history of everyday life. The results are compared with related analyses that map locations across various European countries, as the analysis of causes of death in Slovakia does not have a long-standing research tradition.

**Keywords:** Causes of Death, Parish Registers, Unnatural Deaths, 19th Century, Detva Parish, ICD-10h Method.

## *Úvod*

Príčiny úmrtia ako výskumná téma sa v štatistike, populacionistike a neskôr v historickej demografii objavuje posledné dve storočia. Prirodzene, až v posledných dekádach sa jej úroveň precizovala natoľko, že dokáže prinášať výsledky, ktoré sú neustále podrobnejšie a ponúkajú komplexnejšie odpovede. V modernej historickej vede existuje viacero prístupov, akým spôsobom možno tento bádateľský problém riešiť. Možnosti výskumu a používanie metód sú do veľkej miery definované prameňmi, na základe ktorých je frekvencia príčin úmrtí analyzova-

<sup>1</sup> Príspevok je podporený z grantového projektu Ministerstva školstva SR VEGA č. 1/0121/25 Pokles úmrtnosti ako prejav meniacej sa slovenskej spoločnosti od polovice 19. do polovice 20. storočia.

ná. V krajinách západnej Európy sú tieto témy skúmané prostredníctvom vybudovaných databáz príčin úmrtí, ktoré vznikli z dát zhromažďovaných štátnymi aparátmi už od polovice 19. storočia. Vďaka tomu sa objavujú pomerne presné analýzy príčin úmrtí z celých území krajín, ako Holandsko, Belgicko, Francúzsko, Švédsko, Anglicko či pre časti Nemecka, z území ktorých takéto prameňe existovali.<sup>2</sup> V našom, teda uhorskom prostredí podobné komplexné dáta v 19. storočí nevznikli. Len sčasti ich suplovala evidencia, ktorú začal vytvárať Uhorský štatistický úrad od roku 1893. Jej spracovanie, a teda aj výsledky nevyhovujú potrebám dnešnej evidencie, keďže príčiny úmrtí boli sumarizované do väčších skupín, čo znemožňuje presnú klasifikáciu podľa súčasných metodologických pravidiel.<sup>3</sup>

Z dôvodu absencie štátnych prameňov je pre analýzu príčin úmrtí adekvátne pracovať s cirkevnými matrikami. Ich využitie síce nesie riziká nepresnej, resp. neodbornej diagnostiky príčin úmrtí, avšak viaceré zahraničné výskumy dokazujú, že ide o zodpovedajúcu alternatívu.<sup>4</sup> Aj preto boli pre analýzu tzv. neprirodzených príčin úmrtí využité dáta z matričnej agendy farnosti Detva, ktoré boli zosumarizované a kategorizované v databáze z rokov 1861 – 1885. Súbor údajov o úmrtiach z danej lokality a obdobia obsahuje viac ako 9 600 záznamov o príčinách úmrtí, a tie boli klasifikované podľa metodologického prístupu ICD10h.<sup>5</sup> Článok konkrétne analyzuje a interpretuje úmrtia spôsobené následkami zranení z tzv. vonkajších príčin, ktoré boli klasifikované kódom “V, W, X, Y“. Ide o kategóriu príčin smrti, v ktorej sú zahrnuté náhodné úmrtia, zranenia pri práci, nehody v domácnosti a veľkou skupinou sú neprirodzené úmrtia, medzi ktorými sú vraždy, zabitia, násilné zranenia s následkom smrti či samovraždy. V texte sú predstavené možnosti kódovania týchto príčin, ich štatistické zastúpenie a podrobnejšie kategorizovanie, ktoré bližšie interpretuje okolnosti neprirodzených príčin úmrtí. Medzi nimi dominovali primárne nehody spôsobené pri práci, ale aj úmrtia zapríčinené násilím. Preto text prekračuje

<sup>2</sup> VAN POPPEL, Frans – VAN DIJK, Jitse P. The development of cause-of-death registration in the Netherlands, 1865 – 1955. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, s. 265 – 287. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002932> ; PRESTON, Samuel H. – VAN DE WALLE, Etienne. Urban French mortality in the nineteenth century. In *Population studies*, 1978, roč. 32, č. 2, s. 275 – 297. <https://doi.org/10.1080/00324728.1978.10410715> ; EGGERICKX, Thierry – SANDERSON, Jean-Paul – VANDESCHRIK, Christophe. Mortality in Belgium from nineteenth century to today: Variations according to age, sex, and social and spatial contexts. In *Quetelet Journal*, 2020, roč. 8, č. 2, s. 7 – 59. <https://doi.org/10.14428/rqj2020.08.02.01>; HILTUNEN MALTESDOTTER, Maria – EDVINSSON, Sören. The Evolution of Cause of Death Reporting in Sweden (1749 – 1950). In *Histories of Health ca. 1750 – 1950*. <https://doi.org/10.51964/hlcs23129>; Paul Puschmann et al. (eds.). Nijmegen : Radboud University Press, 2025, s. 27 – 36; VÖGELE, Jörg. Monitoring Disease: Cause-of-Death-Registration in Prussia During the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. In *Studia Historiae Oeconomicae*, 2022, roč. 40, č. 1, s. 31 – 32. <https://doi.org/10.14746/sho.2022.40.1.002>

<sup>3</sup> ERDÉLYI, Mátyás. Quantifying Mortality in Hungary: Actuaries and Statisticians (1860s – 1910s). In *Histoire & mesure*, 2018, roč. 33, č. 2, s. 121. <https://doi.org/10.4000/histoiremesure.8062>

<sup>4</sup> LANDRY, Yves – LESSARD, Rénald. Causes of death in seventeenth-and eighteenth-century Quebec as recorded in the parish registers. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 49 – 57. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112729>

<sup>5</sup> REID, Alice et al. *Historic cause of death coding and classification scheme for individual-level causes of death – Manual*. Apollo – University of Cambridge Repository, 2025.

hranicu klasickej historickej demografie a prechádza do sociálnych dejín a dejín každodennosti 19. storočia.

#### *Analýza príčin úmrtí v historiografii*

Svetová historiografia reflektuje tému výskumu príčin úmrtí ako dlhodobu etablovanú výskumnú problematiku. Vplyv chorôb na demografické, ale aj sociálne, politické či ekonomické dejiny bol pertraktovaný vo viacerých prierezových monografických prácach.<sup>6</sup> Tie vznikali aj vďaka podrobným analýzám príčin úmrtí, ktoré boli súčasťou základných výskumných otázok modernej historickej demografie.<sup>7</sup> Na prelome 20. a 21. storočia sa v historiografii stretávame s viacerými výstupmi, ktoré hodnotili výskum príčin úmrtí v posledných desaťročiach a naznačovali jeho ďalšie trendy.<sup>8</sup> Osobitné miesto si zaslúžili dve čísla časopisu *Historical Methods: A Journal for Quantitative and Interdisciplinary History*, ktoré vyšli na jar a v lete 1996.<sup>9</sup> V úvodnom článku George Alter a Ann Carmichael predstavili tému výskumu príčin úmrtí ako vedecký problém s historickým kontextom genézy týchto analýz.<sup>10</sup> Vďaka tomuto článku možno pochopiť, že skúmanie príčin úmrtí nie je len úzko špecifická téma o štatistickom vyjadrení dôvodov smrti, ale ide o komplexný problém, ktorému sa venuje historiografia z viacerých uhlov pohľadu. Okrem toho autorská dvojica v období vzniku dvojčísla *Historical Methods* publikovala aj niekoľko ďalších výstupov, precizujúcich prístupy k analýze príčin úmrtí.<sup>11</sup>

Vo svetovej historiografii sa relatívne často stretávame s publikáciami, ktoré reflektujú historickú genézu tejto témy.<sup>12</sup> V článkoch sa autori a autorky spravidla

<sup>6</sup> MACKENBACH, Johan P. *A History of Population Health: Rise and Fall of Disease in Europe*. Leiden : Brill, 2020. <https://doi.org/10.1163/9789004429130>; RILEY, James C. *Rising Life Expectancy. A Global History*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316036495> ; FLOUD Roderick et al. *The Changing Body. Health, Nutrition, and Human Development in the Western World Since 1700*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511975912>; DEATON, Angus. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton : Princeton University Press, 2013. <https://doi.org/10.1515/9781400847969>

<sup>7</sup> EVERSLEY, David Edward Charles (ed.). *Population in History: Essays in Historical Demography, Volume I: General and Great Britain*. Routledge, 2017.

<sup>8</sup> RISSE, Günther B. Cause of Death as a Historical Problem. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, s. 175 – 188. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002890>

<sup>9</sup> *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2; *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 3.

<sup>10</sup> ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Studying Causes of Death in the Past: Problems and Models. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 44 – 48. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112728>

<sup>11</sup> ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Reflections on the Classification of Causes of Death. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, č. 2, s. 169 – 173. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002889> ; ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Classifying the Dead: Toward a History of the Registration of Causes of Death. In *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 1999, roč. 54, č. 2, s. 114 – 132. <https://doi.org/10.1093/jhmas/54.2.114>

<sup>12</sup> SMITH, Francis Barrymore, et al. *The people's health, 1830 – 1910*. Canberra : Australian National University Press, 1979; JANSSENS, Angélique – DEVOS, Isabelle. The Limits and Possibilities of Cause of Death Categorisation for Understanding Late Nineteenth Century Mortality. In *Social History of Medicine*, 2022, roč. 35, č. 4, s. 1053 – 1063. <https://doi.org/10.1093/shm/hkac040>

vracajú k historickému vývoju delenia chorôb, ktoré bolo úzko prepojené s modernizáciou lekárskej vedy. Táto disciplína, nozológia, sa od konca 18. storočia vyvíjala v európskych krajinách samostatným smerom, preto aj publikačné výstupy venujúce sa tejto téme sú prakticky globálnou problematikou.<sup>13</sup> V historiografii však nájdeme aj práce, ktoré sa venujú okrajovým spôsobom evidovania príčin úmrtí, ktoré stáli mimo hlavného prúdu priekopníkov globálnej nozológie. V tejto téme je tiež pomerne jednoduché objaviť regionálny rozmer, keďže lekári definujúci príčiny úmrtí reprezentovali prakticky všetky krajiny západnej Európy.<sup>14</sup>

Výskum príčin úmrtí a príbuzných tém analyzujúcich úmrtnosť 19. storočia nemá v slovenskej historiografii hlboké korene. Ide o problematiku, ktorej sa autori v našej historickej tvorbe systematicky nevenovali a zameškaný trend dobiehame len v posledných rokoch. Keď sa v skoršom období objavili niektoré analýzy, boli spravidla nedostatočne koncepčne uchopené. Neraz sa v starších publikačných výstupoch stretávame s používaním nepresných štatistických nástrojov a so záverečnými interpretáciami, ktoré boli neraz zjednodušené až naivné.

Ako najkomplexnejšie pokrytú tému možno určite definovať štatistické obdobie záveru existencie Uhorska, ktorému sa systematicky venovala autorská dvojica Pavol Tišliar a Branislav Šprocha. Tí na základe výskumu uhorských štatistických ročeniek analyzovali, okrem iných otázok, aj príčiny úmrtia.<sup>15</sup> Tie klasifikovali podľa kategórií, ktoré im metodológia ročeniek umožnila, teda rozdelenie bolo primárne definované na nákazlivé ochorenia a ďalšie príčiny úmrtí.<sup>16</sup>

Druhá skupina publikácií, zameraná na analýzu príčin úmrtí, vychádza z výskumu cirkevných matrik. Tieto závery však nie sú koncepčne orientované a nachádzame medzi nimi primárne prípadové štúdie jednotlivcov, ktorých výstupy sa venovali sídlam, resp. farnostiam solitérsky. Keďže excerpcia a spracovanie dát pre tieto analýzy sú zvyčajne zdĺhavou cestou, takéto výskumy sa objavujú skôr ojedinele. Silne regionálny charakter týchto publikácií spôsobuje, že väčšina takýchto textov býva roztratených v časopisoch<sup>17</sup> a regionálnych zborníkoch,<sup>18</sup>

<sup>13</sup> KING, Lester S. Boissier de Sauvages and 18th Century Nosology. In *Bulletin of the History of Medicine*, 1966, roč. 40, č. 1, s. 50 – 51; MACKENBACH, Johan P. Carl von Linne, Thomas McKeown, and the inadequacy of disease classifications. In *European Journal of Public Health*, 2004, roč. 14, č. 3, s. 225. <https://doi.org/10.1093/eurpub/14.3.225>; RISSE, Günther B. Doctor William Cullen, physician, Edinburgh : a consultation practice in the Eighteenth Century. In *Bulletin of the History of Medicine*, 1974, roč. 48, č. 3, s. 338 – 351; SINGER, Richard B. The first mortality follow-up study: the 1841 Report of William Farr (physician) on the mortality of lunatics. In *Journal of Insurance Medicine*, 2001, roč. 33, č. 4, s. 307.

<sup>14</sup> ANDERTON, Douglas L. – HAUTANIEMI LEONARD, Susan. Grammars of Death: An Analysis of Nineteenth-Century Literal Causes of Death from the Age of Miasmas to Germ Theory. In *Social Science History*, 2004, roč. 28, č. 1, s. 119. <https://doi.org/10.1017/S0145553200012761>

<sup>15</sup> ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. Úmrtnosť v župách na Slovensku na konci 19. a na začiatku 20. storočia. In *Populačné štúdie Slovenska*, 2025, roč. 18, s. 71 – 91.

<sup>16</sup> TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. *100 rokov obyvateľstva Slovenska od vzniku Československa po súčasnosť*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, s. 229 – 232.

<sup>17</sup> LIŠČÁK, Marián. Zdravotné pomery, epidémie a alkoholizmus v severnej časti Trenčianskej stolice na prahu modernej doby. In *Acta historica Neosoliensia*, 2015, roč. 18, č. 1, s. 382 – 394.

<sup>18</sup> ŽEŇUCH, Vavrínek. Príčiny úmrtia farníkov farnosti Koromľa počas správy presbyter Jozefa Ungváriho (1844 – 1845). In KÓNYA, Peter (ed.). *Epidémie v dejinách Uhorska. Járványok Magyarországtörténetében*. Prešov : Vydavateľstvo PU v Prešove, 2023, s. 346 – 353.

obecných monografiách,<sup>19</sup> resp. vyšli ako súčasť samostatnej monografie.<sup>20</sup> Časť výskumov bola publikovaná ako súčasť záverečných prác na slovenských a českých univerzitách.

Okrem toho možno v slovenskej historiografii v posledných rokoch pozorovať narastajúci počet vedeckých výstupov venovaných témam epidémií. Tento stav síce čiastočne súvisí s celosvetovým trendom podmieneným pandémiou COVID-19, avšak v našom prostredí možno frekventovanejší výskum epidémií datovať do začiatku druhej dekády 21. storočia. Ako kľúčový možno označiť dlhoročný vedecký zámer Antona Lišku, ktorý sa v dvoch monografiách a približne v tucte vedeckých článkoch venoval analýze cholerovej epidémie z roku 1831 na príklade Prešovskej eparchie.<sup>21</sup> Prvej vlne epidémie cholery sa v slovenskej historiografii venovali aj ďalší autori a možno skonštatovať, že práve táto téma je spomedzi všetkých epidémií spracovaná najvýdatnejšie.<sup>22</sup> Vlna výskumov z posledných rokov priniesla prvé výstupy, ktoré sa téme epidémií venovali syntetickým pohľadom,<sup>23</sup> ale objavujú sa aj články reflektujúce protiepidemické opatrenia<sup>24</sup> či metodologické prístupy, ako skúmať nákazlivé choroby a zvýšenú

<sup>19</sup> ALBERTY, Július. *Pozdravujem Ťa Vyšná Pokoradz*. Banská Bystrica, 2015, s. 30 – 34.

<sup>20</sup> GOLIAN, Ján. *Život ľudu devianskyho*. Ružomberok : Society for Human Studies, 2019, s. 284 – 290; FURDÍKOVÁ, Eva. *O čom nemlčia cirkevné matriky. Čierny Balog a jeho obyvatelia v cirkevných matrikách*. Banská Bystrica, 2016, s. 16 – 19.

<sup>21</sup> LIŠKA, Anton. *Cholera epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : Prešovská univerzita, 2012; LIŠKA, Anton. *Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 vo farnostiach a dekanátoch Prešovskej eparchie*. Prešov : Prešovská univerzita, 2013; LIŠKA, Anton. Vlna cholery 1831 – 1832 v urbánnom prostredí Spiša v percepcii matričných záznamov rímskokatolíckej cirkvi – historicko-demografická sonda. In *Historická demografie*, 2024, roč. 48, č. 2, s. 103 – 126. <https://doi.org/10.21104/HD.2024.2.01>

<sup>22</sup> DOBROTKOVÁ, Marta. Cholera roku 1831 v Trnave a jej poddanských obciach. In *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava : Igor Illif - Rádio Print, 2019, s. 339 – 357; LOPATKOVÁ, Zuzana. Cholera epidémia v roku 1831 v severnej časti malokarpatského regiónu. In *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 187 – 204; DZIAKOVÁ, Jana. Výpočet obetí cholerovej epidémie v roku 1831 v Michalovciach a okolí z pohľadu cirkevných matrik. In *Historia ecclesiastica*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 242 – 261; GOLIAN, Ján. Spôsoby a výsledky evidovania obetí prvej cholerovej epidémie v hornouhorských slobodných kráľovských a banských mestách. In *Historické štúdie*, roč. 57, Bratislava: VEDA, 2023, s. 45 – 59; SOUČKOVÁ, Tatána – GOGOLA, Matej – VOLFOVÁ, Jana. „Sub fatali cholera“ – Cholerové epidemie pohľadom doplnkových zápisů v cirkevných matrikách z území dnešního Slovenska. In *Historická demografie*, 2026, roč. 50, č. 1, s. 1 – 22. <https://doi.org/10.21104/HD.2026.1.01>

<sup>23</sup> ŠOLTĚS, Peter. Sociálne dopady cholerových epidémií v Uhorsku v 19. storočí. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 3, s. 411 – 458. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.3.2>; TIŠLIAR, Pavol. Stručný prehľad výskytu infekčných chorôb na Slovensku do 1. polovice 20. storočia. In *Slovenská štatistika a demografia*, 2021, roč. 31, č. 4, s. 7 – 19.

<sup>24</sup> LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny*, 2012, roč. 7, č. 1, s. 98 – 138; LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholerové rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny*, 2013, roč. 8, č. 1, s. 158 – 187; LIŠKA Anton – BORZA Peter. Pastiersky list prešovského biskupa Gregora Tarkoviča z júla 1831. In *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 1, s. 62 – 83. <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.1.62-83> ; LIŠKA Anton – BORZA Peter. Žiadosť obyvateľov obce Vyšná Šuňava o povolenie posvätiť novopostavený kostol farárom za Lucivnej v čase trvania cholerovej epidémie v roku 1831. In *Studia Historica*

úmrtnosť v minulosti.<sup>25</sup> Na okraji autorského záujmu stále zostávajú detské epidémie, ktoré boli reflektované primárne z hľadiska štátnych opatrení.<sup>26</sup>

### *Metodologické prístupy a výskumné otázky*

Predmetný výskum má ambíciu analyzovať príčiny úmrtí v populácii z druhej polovice 19. storočia podľa aktuálnych trendov. Ako potvrdzuje svetová historiografia, tento cieľ je možné naplňať rôznymi metodologickými prístupmi.<sup>27</sup> Ak sa v minulosti výskumy osobitne venovali analýzam príčin detských úmrtí,<sup>28</sup> úmrtiam podľa charakteru zamestnania a bývania populácie,<sup>29</sup> prítomnosti epidémií<sup>30</sup> či veľkých mortalitných kríz,<sup>31</sup> súčasné prístupy vyzývajú na komplexnejší zámer. Pri aktuálnom stave poznania a postupnom zavádzaní moderných, technických a interdisciplinárnych prístupov je nevyhnutné príčiny úmrtí analyzovať konzistentne a, keď to okolnosti dovoľia, je potrebné ich reflektovať ako jeden celok.<sup>32</sup>

---

*Nitriensia*, 2022, roč. 23, č. 2, s. 422 – 433. <https://doi.org/10.17846/SHN.2022.26.2.422-434>; GOLIAN, Ján. Anti-epidemic measures of the hungarian government in reaction to the cholera wave of 1872/73. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 3, s. 479 – 511. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.3.4>

<sup>25</sup> GOLIAN, Ján. Ako skúmať epidémie? Možnosti analýz cirkevných matrik pri výskume epidémií 19. storočia na území dnešného Slovenska. In *Kultúrne dejiny*, 2023, roč. 14, č. Supplement, s. 87 – 109. <https://doi.org/10.54937/kd.2023.14.Supp.87-109>; GOLIAN, Ján. *Kapitoly z historickej demografie. Analýza cirkevných matrik a možnosti interpretácií*. Trnava : Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2024, s. 106 – 120, 143 – 158.

<sup>26</sup> RICZIOVÁ, Beata – ROLLEROVÁ, Anna. Kiahne a osýpky v predpisovných slovenských lekárskech spisoch 18. storočia a dejiny variolizácie. In *Fragmenty z histórie medicíny a veterinárneho lékařství*. Brno : Technické muzeum, 2016, s. 175 – 192; RICZIOVÁ, Beata. Boj proti pravým kiahňam v mestách v kontexte dobových lekárskech a osvetových spisov pre slovenské obyvateľstvo. In *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava : Igor Illič – Rádio Print, 2019, s. 319 – 337; RICZIOVÁ, Beata. Vakcinácia proti kiahňam v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia. In *Medicína, farmácie a veterinárni lékařství : kapitoly k dejinám a vybraným témam*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2017, s. 144 – 158; GOLIAN, Ján. Epidémia bez konca. Čierny kašeľ vo farnosti Detva v 60. rokoch 19. storočia. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2023, roč. 26, č. 2, s. 58 – 76. <https://doi.org/10.24040/ahn.2023.26.02.58-76>

<sup>27</sup> RISSE, *Cause of death*, s. 175 – 188.

<sup>28</sup> SUNDIN, Jan. Child Mortality and Causes of Death in a Swedish City, 1750 – 1860. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 3, s. 93 – 106. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112732>

<sup>29</sup> WILLIAMS, Naomi. The Reporting and Classification of Causes of Death in Mid-Nineteenth-Century England: the Example of Sheffield. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 58 – 71. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112730>; LANDRY, Yves, – LESSARD, Rénaud. Causes of death in seventeenth-and eighteenth-century Quebec as recorded in the parish registers. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 49 – 57.

<sup>30</sup> MCKEOWN, Thomas – RECORD, Graham R. Reasons for the decline of mortality in England and Wales during the nineteenth century. In *Population studies*, 1962, roč. 16, č. 2, s. 94 – 122. <https://doi.org/10.1080/00324728.1962.10414870>

<sup>31</sup> MÁDAI, Lajos. Les crises de mortalité en Europe dans le deuxième moitié du XIX siècle. In Charbonneau, Hubert – André LaRose. (dir.). *The great mortalities. Methodological studies of demographic crises in the past*. Liège : IUSSP, 1979, s. 157 – 170.

<sup>32</sup> JANSSENS – DEVOS, *The Limits and Possibilities*, s. 1055.

Diagnostika príčin úmrtí evidovaných v 19. storočí predstavuje viacero metodologických úskalí. Pri analýze príčin úmrtí z matričnej agendy platí, že vysoký podiel údajov má relatívne nízku výpovednú hodnotu. Uvedené diagnózy majú v mnohých prípadoch skôr opisný charakter, ktorý len čiastočne identifikuje skutočnú príčinu úmrtí.<sup>33</sup> Táto charakteristika platí jednak pre matriky z krajín západnej a južnej Európy, avšak je zreteľná aj v našom uhorskom priestore.<sup>34</sup> S týmto vážnym problémom je možné vysporiadať sa len parciálne, a to pri interpretácii výsledkov v kontexte komparácie s inými prameňmi či analýzami z ďalších lokalít.

Pri konfrontácii deklarovaných príčin úmrtí v cirkevných matrikách so súčasnou lekárskou vedou je nutné skonštatovať, že v prameňoch sa nachádzajú aj diagnózy, ktoré samé osebe smrť nespôsobujú. Tento stav má viacero zdôvodnení, z ktorých je asi najzásadnejšia úroveň diagnostiky. Nozológia v 19. storočí bola, prirodzene, na nižšej úrovni a mnohé príčiny úmrtia boli označované ako príliš všeobecné, ktoré neprezrádzali viac informácií o skutočnom dôvode smrti (napr. zápal, horúčka, slabosť a pod.). Ďalším vysvetlením je úroveň dobového zdravotníctva. Možno skonštatovať, že v 19. storočí pre nedostatok liekov, neznalosť antibiotík, riedku sieť lekárov, ale aj pre všeobecný odpor ľudí voči vede, pokroku či hygiene boli vysoko smrteľné aj ochorenia, ktorým sa dnes ľudstvo dokáže efektívne brániť.<sup>35</sup>

Aj pre tieto dôvody sa jednotliví bádatelia či tímy výskumníkov dlhodobo pokúšali vypracovať všeobecne platnú metodológiu, prostredníctvom ktorej by bolo možné efektívne klasifikovať historické príčiny úmrtí. V posledných rokoch vypracoval vlastný prístup výskumný tím okolo prof. Alice Reid z Cambridge University, ktorého cieľom bolo vytvoriť všeobecne platné pravidlá použiteľné globálne a v ktoromkoľvek historickom období.<sup>36</sup> Tvorcovia metodológie vychádzali z *Medzinárodnej klasifikácie chorôb* (MKCH), v origináli *The International Classification of Diseases* (ICD).<sup>37</sup> Tá je od druhej polovice 20. storočia revidovaná Svetovou zdravotníckou organizáciou – WHO a približne raz za dekádu je vydaná jej nová generácia.<sup>38</sup>

Za základ klasifikácie historických príčin úmrtí poslúžila stále platná desiatu revízia (ICD10), ktorá bola zverejnená v roku 1990. Aj napriek tomu, že od roku 2019 je v prechodnom období schválená jedenásta revízia s viac ako 55 000 diagnózami a existuje aj jej slovenská jazyková mutácia, tá ešte nebola oficiálne

<sup>33</sup> BEEMER, Jeffrey K. Diagnostic prescriptions: shifting boundaries in nineteenth-century disease and cause-of-death classification. In *Social Science History*, 2009, roč. 33, č. 3, s. 307 – 340. <https://doi.org/10.1017/S0145553200011007>

<sup>34</sup> GOLIAN, *Kapitoly z historickej demografie*, s. 114.

<sup>35</sup> SMITH, Francis Barrymore, et al. *The people's health, 1830 – 1910*. Canberra : Australian National University Press, 1979, s. 24.

<sup>36</sup> REID et al., *Historic cause of death coding*.

<sup>37</sup> STAEWEN, William S. – MORTON M. Mower. History of the ICD. In *Implantable cardioverter defibrillator therapy: the engineering-clinical interface*. Boston : Springer, 1996, s. 17 – 30. [https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6345-7\\_2](https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6345-7_2)

<sup>38</sup> JAKOB Robert et al. *The WHO Family of International Classifications*. *Bundesgesundheitsblatt Gesundheitsforschung Gesundheitsschutz*, 2007, roč. 50, s. 924 – 925. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD) [online]. Dostupné na internete: <<https://www.who.int/standards/classifications/classification-of-diseases>> [cit. 13.3.2026].

aktivovaná.<sup>39</sup> Vývoj metódy začal cez projekt SHiP a dnes pokračuje cez projekt COST *The Great Leap*, riešený na Radboud University v Nijmegen, do ktorého sú zapojení riešitelia z takmer všetkých európskych krajín.<sup>40</sup> Z ICD10 teda bola vypracovaná variácia pre historické choroby s označením ICD10h. Desiatu verziu medzinárodnej klasifikácie chorôb bola vybraná preto, lebo obsahuje doteraz všetky známe choroby a je relatívne jednoducho aplikovateľná na historické príčiny smrti. Z pôvodného ICD10 boli odstránené diagnózy, ktoré priamo nespôsobovali úmrtia. Na druhej strane, do systému historických príčin bolo doplnených približne ďalších 3 000 diagnóz, ktoré sa v modernizovanej klasifikácii už nenachádzali pre archaickosť. Kategorizácia ICD10h teda obsahuje približne 14 000 kódov rôznych foriem ochorení spôsobujúcich úmrtia v historických populáciách.<sup>41</sup>

Metodológia si zachovala rozdelenie z ICD10 do 22 rôznych skupín podľa typológie ochorenia.<sup>42</sup> Je vypracovaná ako hierarchický systém, každá skupina je teda označená písmenom a nasledujúce dve číslice odkazujú na presnejšie zaradenie v rámci tejto schémy. Za bodkou je v kóde tromi číslicami označená špecifikácia historickej príčiny úmrtia, teda ide zvyčajne o okolnosti smrti, poskytnutú liečbu či miesto skonu zosnulej osoby. Napríklad vo zvolenej skupine neprirodzených úmrtí sa pod kódom Y09.000 nachádza zápis *Útok nešpecifikovanými prostriedkami* (Assault by unspecified means), ďalšie presnejšie kódy rozlišujú, či išlo o *zabitie* (manslaughter), teda neúmyselný akt – Y09.001 alebo o *úmyselnú vraždu* (murder) – Y09.002.<sup>43</sup>

V texte sa zameriavam na analýzu neprirodzených úmrtí, ktorá pre svoj charakter býva okrajovou a štatisticky málo významnou. V tejto skupine V – Y možno podľa kategorizácie ICD10h spravidla nájsť úmrtia na následky rôznych zranení, pádov, úderov, utopení, útokov zvierat, podchladení s následkom smrti, násilných skutkov ľuďmi, samovražd, následkov vojen, otrávení rôznymi látkami, ale aj úmrtí na následky lekárskej starostlivosti a medicínskych postupov, ktoré sa

<sup>39</sup> JANSSENS – DEVOS, *The Limits and Possibilities*, 1057. Aktuálna verzia MKCH 11 v slovenskom jazyku je dostupná: <<https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/sk>> [cit. 13.3.2026].

<sup>40</sup> Pozri: <<https://greatleap.eu/>> [cit. 13.3.2026].

<sup>41</sup> JANSSENS Angélique, *Constructing SHiP and an International Historical Coding System for Causes of Death*. In *Historical Life Course Studies*, 2021, roč. 10, s. 68 – 69. <https://doi.org/10.51964/hlcs9569>

<sup>42</sup> Kategória A,B Niektoré infekčné a parazitárne ochorenia; kat. C, D Nádory; kat. D Choroby krvi a krvotvorných orgánov a niektoré poruchy imunitného mechanizmu; kt. E Endokrinné, nutričné a metabolické ochorenia, kat. F Duševné poruchy a poruchy správania; kat. G Choroby nervového systému; kat. H Ochorenia oka a očných adnaxov; kat. H Choroby ucha a hlávového (mastoidného) výbežku; kat. I Choroby obehovej sústavy; kat. J Choroby dýchacej sústavy; kat. K Choroby tráviacej sústavy; kat. L Ochorenia kože a podkožného tkaniva; kat. M Choroby svalovej a kostrovej sústavy a spojivového tkaniva; kat. N Choroby močovo-pohlavnej sústavy; kat. O Gravidita, pôrod a šestonedelie; kat. P Určité choroby vzniknuté v perinatálnom období; kat. Q Vrodené chyby, deformity a chromozómové anomálie; kat. R Subjektívne a objektívne príznaky, abnormálne klinické a laboratórne nálezy, nezatriedené inde; kat. S, T Poranenia, otravy a niektoré iné následky vonkajších príčin; kat. V, W, X, Y Vonkajšie príčiny chorobnosti a úmrtnosti; kat. Z Faktory ovplyvňujúce zdravotný stav a styk so zdravotníckymi službami a kat. U Kódy na osobitné účely.

<sup>43</sup> REID et al., *Historic cause of death coding*.

v minulosti prakticky nedali presnejšie klasifikovať.<sup>44</sup> Pre predložený výskum je táto skupina diagnóz zaujímavá práve preto, lebo údaje z nej plasticky definujú kultúrno-antropologický rozmer príčin úmrtí skúmanej populácie. Medzi nehodami, ktoré budú zaradené do skupiny úmrtí, možno predpokladať signifikantný podiel tragédií spôsobených pri práci. Z výsledkov iných výskumov možno odhadnúť, že medzi nimi budú na významných miestach prípady spojené s ťažbou dreva či prácou v lese.<sup>45</sup> Tieto situácie sa v minulosti pomerne často stávali príčinou úmrtí vo vidieckych regiónoch bez rozdielu, či v nej dominovali drevorubačské aktivity alebo boli iba doplnkovou funkciou tak, ako to bolo v Detve. V otázke násilných úmrtí možno predpokladať, že za násilnosťami sa frekventovane skrývali problémy s alkoholom, resp. rodinné nezhody.<sup>46</sup> Tieto fakty bude možné sledovať na základe toho, čo záznamy hovoria o mieste tragédie, resp. o rodinných súvislostiach medzi obeťami a aktérmi násilných deliktov.<sup>47</sup>

### *Analyzovaná populácia a pramene*

Databáza príčin úmrtí bola vytvorená z cirkevnej evidencie katolíckej farnosti Detva ležiacej na území dnešného stredného Slovenska.<sup>48</sup> Populácia farnosti Detva bola v 60. až 80. rokoch 19. storočia vôbec jedna z najpočetnejších na vtedajšom území Horného Uhorska. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869 bola Detva populačne siedmym najväčším sídlom na dnešnom území Slovenska, žilo v nej 10 035 obyvateľov.<sup>49</sup> Miestni obyvatelia boli z 97 % katolíci a 95 % v cenzocho uvádzalo, že ich materinským jazykom je slovenčina. Charakter osídlenia krajiny mal svoje špecifikum v tom, že centrum farnosti bolo sústredené v mestečku, kde bývalo takmer 2 500 obyvateľov.<sup>50</sup> Zvyšná časť populácie žila v okolí na roztratených lazoch. Z nich populačne najväčšie boli Krivec a Piešť, dnes samostatné obce Kriváň, Korytárky, Stožok a ďalšie menšie osady: Skliarovo, Bystrô, Riečka, Slanec, Snohy. Tieto mali charakter sídel – rodinných hospodárstiev postavených v krajine bez klasickej sústredenej zástavby. Jednotlivé lazy sa tiež líšili počtom obyvateľov a ďalšími charakteristikami krajiny, ktoré sa podpisovali pod to, či

<sup>44</sup> IMHOF, Arthur E. The analysis of eighteenth-century causes of death: Some methodological considerations. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1978, roč. 11, č. 1, s. 3 – 5. <https://doi.org/10.1080/01615440.1978.9955214>

<sup>45</sup> PORTER, Roy. Accidents in the eighteenth century. In *Accidents in history*, Brill, 1997, s. 90 – 106. [https://doi.org/10.1163/9789004418516\\_008](https://doi.org/10.1163/9789004418516_008)

<sup>46</sup> WOOD, John Carter. Drinking, Fighting and Working-Class Sociability in Nineteenth-Century Britain. In *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 2003, roč. 27, s. 199.

<sup>47</sup> GOLIAN, Ján. „Zlí a mrcha ľudia“ na Podpoľaní na sklonku 19. storočia, fikcia či realita? In Michal Bada et al. *Z vrchoľu na okraj. Elity a marginalizované skupiny v dejinách našich miest*. Bratislava : Veda, 2023, s. 347 – 384.

<sup>48</sup> GOLIAN, Ján. A Database of Causes of Death Based on Parish Registers from the Borderlands of Present-Day Slovakia. The Case of Detva Parish, 1861–1885. In *Historical Life Course Studies*, 2026, č. 16, s. 340 – 341. <https://doi.org/10.52024/hlcs26535>

<sup>49</sup> *Az 1869 évi népszámlálás vallási adatai. Osszeállítás: Sebők László*. In memoriam Dányi Dezső et Körmenyi Gábor. TLA Teleki László Intézet. Budapest : KSH Népszámlálás–KSH Levéltár 2005; *Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Podrimavský, Milan et al. Bratislava : Veda, 1992, s. 181.

<sup>50</sup> Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), fond Zvolenská župa, Podžupanské písomnosti Zvolenská župa 1869 – 1918 (ďalej f. ZŽ, PP), inv. č. 297, kr. č. 562 – 564.

bolo osídlenie viac alebo menej sústredené. Spôsobovali to najmä nadmorská výška, sklon terénu, dostupnosť ornej pôdy či pasienkov.<sup>51</sup>

Na socio-profesnej charakteristike populácie mal podiel primárne geografický ráz krajiny, ktorý implikoval dominantné postavenie poľnohospodárskej činnosti. Preto sa najviac, pravdepodobne viac ako 80 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva, živili ako roľníci. Región bol osídľovaný od začiatku 17. storočia pôvodne pre zdroj drevnej hmoty, preto istá časť miestnej populácie pracovala stále ako drevorubači, resp. ako zamestnanci parných píl.<sup>52</sup> Približne ďalších 600 osôb pracovalo v lokálnej sklárskej hute vybudovanej v časti farnosti Hriňová.<sup>53</sup> Okrajová skupina miestnych obyvateľov pracovala ako zamestnanci železnice, panských a lesných podnikov, ale aj ako lokálna inteligencia, ktorej podiel tvorili úradníci, kňazi, učitelia či žandári.<sup>54</sup>

Databáza bola z viacerých dôvodov fokusovaná do rokov 1861 až 1885. Zo starších analýz je známe, že toto obdobie bolo výrazne postihnuté epidémiami a stále vysokou mierou detskej úmrtnosti.<sup>55</sup> Analýza pre toto obdobie bola vybraná aj preto, lebo cirkevné matriky boli vedené komplexne. Príčiny úmrtí boli v miestnych cirkevných matrikách evidované síce už od 30. rokov 19. storočia, ale až od konca 50. rokov boli v matričnej evidencii stabilne uvádzané popisné čísla domov a konkrétne časti farnosti. Tieto informácie boli dôležité pre presné identifikovanie zosnulých osôb a ich rodinné väzby. Samotná perióda výskumu, definovaná na 25 rokov, bola tiež zvolená cielene. Ide o obdobie, ktoré v historicko-demografických prístupoch predstavuje etapu jednej generácie.<sup>56</sup> Od 60. rokov 19. storočia bola uhorská spoločnosť definitívne konsolidovaná po politických a ekonomických krízach. Tie vyvrcholili revolúciou v rokoch 1848/49, hospodárskou stagnáciou a sociálnym úpadkom počas neoabsolutizmu. Až po konci tejto etapy, od roku 1860, sa v krajine začali procesy, ktoré naštartovali ekonomický a sociálny vzostup v spoločnosti. To sa prejavilo aj v priaznivých podmienkach ovplyvňujúcich rast populácie.<sup>57</sup> Od 60. rokov 19. storočia možno identifikovať evidentný celospoločenský reštart krajiny, ktorý sa koniec koncov prejavoval aj v demografických parametroch. Je možné sledovať znaky tretej fázy demografického prechodu, počas ktorej klesala hrubá miera detskej úmrtnosti, štatisticky sa predlžoval vek a nádej na dožitie.<sup>58</sup> Toto obdobie bolo pre budovanie databázy vybrané aj preto, lebo počas neho je možné pracovať s modernými štatistickými

<sup>51</sup> PISOŇ, Štefan. Detva. In *Vlastivedný časopis*, 1969, roč. 18, s. 154.

<sup>52</sup> GOLIAN, Život ľudu detvianského, s. 50 – 58.

<sup>53</sup> ŽILÁK, Ján. Z dejín hriňovskej sklárne so zhladom k numizmatike. In *Fórum archivárov*, 1999, roč. 10, č. 7/8, s. 15 – 16.

<sup>54</sup> Presnú škálu miestnej inteligencie plasticky ukazujú hárky prvého sčítania obyvateľstva z roku 1869. ŠA BB, f. ZŽ, PP, inv. č. 297, kr. č. 562-564.

<sup>55</sup> GOLIAN, Ján. Vývoj úmrtnosti vo farnosti Detva v rokoch 1781 – 1920. In *Historická demografie*, 2017, roč. 41, č. 1, s. 48 – 49; GOLIAN, Ján – LICZBIŇSKA, Grażyna. The Operation of Natural Selection through Differential Mortality: The Detva Population during the Great Epidemics, 1831 – 1920. In *Przeszłość Demograficzna Polski*, 2023, roč. 45, s. 89 – 91. <https://doi.org/10.18276/pdp.2023.45-03>

<sup>56</sup> LIVI-BACCI, Massimo. *A concise history of world population*. John Wiley & Sons, 2025, s. 35. <https://doi.org/10.1002/9781394295777>

<sup>57</sup> HOLEC, Roman. *Štát s dvoma tvármi*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 122 – 124.

<sup>58</sup> FARAGÓ, Tamás. Historical Demography in Hungary: a history of research. In *Working Papers on Population. Family and Welfare*, 2013, č. 16, s. 10.

prameňmi, teda sčítaniami obyvateľstva. Počas skúmanej periódy boli v Uhorsku vykonané dva cenzy, v rokoch 1869 a 1880. V ich výsledkoch možno identifikovať podrobnejšie charakteristiky analyzovanej populácie, hoci o príčinách úmrtí nič neprehrádzajú.<sup>59</sup>

Cirkevné matriky z farnosti Detva boli vo vybranom období vedené v latinškom jazyku. Len veľmi ojedinele sa v nich objavili poznámky v maďarčine dopĺňajúce napríklad okolnosti smrti. Spôsob zápisu v predtlačenej matričnej knihe bol štandardný s uhorskými podmienkami a v priebehu celého obdobia sa zásadne nemenil. Každý záznam obsahoval poradové číslo, dátum úmrtia a meno zosnulého, pri ktorom boli dopĺňajúce údaje. Pri úmrtiach detí boli uvedené mená rodičov, v prípade, že išlo o úmrtie nemanželského dieťaťa, bol tento údaj akcentovaný osobitnou poznámkou a bolo uvedené meno matky.

Z údajov uvedených v matričných knihách bola vytvorená databáza v programe Microsoft Excel do formátu kontingenčných tabuliek (Pivot Tables). Príčiny úmrtia boli kódované pomocou interného číselného kódovníka, cez ktorý bolo možné jednotlivé kategórie triediť, sprehľadňovať a používať pre výpočty. Tento kódovník rešpektoval klasifikáciu ICD10h, teda číslo pred desatinnou čiarkou definoval základné skupiny (1 – 22) a čísla za desatinnou čiarkou konkrétne diagnózy a ich špecifiká. Z celkového počtu úmrtí v databáze, 9 623, bola väčšina mužského pohlavia. Spolu išlo o 51,4 %, čo zodpovedalo najmä skutočnosti, že väčšiu časť úmrtí tvorili deti, pre ktoré je z biologického hľadiska charakteristická chlapčenská nadúmrtnosť.<sup>60</sup> Úmrtia v databáze boli komparované aj z hľadiska bydliska osôb, z čoho vyplýva, že 30,8 % všetkých obetí pochádzalo z centra farnosti, mestečka Detva, zvyšok z okolitých lazov.

#### *Neprirodzené úmrtia spôsobené vonkajšími následkami*

V skúmanej vzorke úmrtí z farnosti Detva predstavovali prípady kategorizované v skupine „V, W, X, Y“, 2,18 % všetkých záznamov, konkrétne išlo o 211 z 9 623 úmrtí v databáze. Išlo o zápisy, ktorých kategorizovanie je pomerne zložité, nakoľko skupina príčin úmrtí spravidla sumarizuje nehody, náhodné úmrtia, následky násilia či samovraždy. Preto základná kategorizácia v tejto skupine identifikovala spolu 23 rôznych druhov úmrtí. Nehody predstavovali napríklad udusenie, utopenie, obarenie, tragédie v lese či pri inom druhu práce. Úmrtia nastávajúce po násilných skutkoch boli rozdelené medzi nešpecifikované okolnosti, ako napríklad: úmrtia na následky bodnutia, úderom tupým predmetom a pod. Ďalšou početnejšou skupinou boli samovraždy a nakoniec náhodné úmrtia spôsobené inou osobou. Spomenuté príčiny boli kódované podľa okolností danej udalosti. Pri prípadoch utopenia to bolo jednoduchšie, lebo v ICD10h metóde existuje kód pre bližšie neurčené utopenie a topenie – W74.000.<sup>61</sup> Podobná situácia bola pri

<sup>59</sup> Az 1869 évi népszámlálás vallási adatai, 2005; Magyar korona országaiban. az 1881. év elején végrehajtott. népszámlálás. II. Kötet. Budapest, 1882.

<sup>60</sup> DREVENSTEDT, Greg L., et al. The rise and fall of excess male infant mortality. In *Proceedings of the National academy of Sciences*, 2008, roč. 105, č. 13, s. 5016. <https://doi.org/10.1073/pnas.0800221105>

<sup>61</sup> REID et al., *Historic cause of death coding*, Appendix 2025 version of ICD10h.

zamrznutí, popálení či udusení.<sup>62</sup> Pri menej jasných prípadoch bolo potrebné hľadať adekvátnu kategóriu kreatívnejším spôsobom. Napríklad pri nehode zasypania osoby zemou bolo potrebné použiť kategóriu zasiahnutie hodeným, vrhnutým alebo padajúcim telesom – W20.000, pri zabití inou osobou „prepichnutie nožom“ bol použitý kód napadnutie ostrým predmetom – X99.000, a pri prípade „zabitý hodením kameňa“ bola použitá kategória napadnutie tupým predmetom – Y00.000. Podobne presnejšie bolo možné identifikovať aj prípady samovrážd. Úmrtia bez ďalších informácií o okolnostiach samovraždy boli klasifikované ako úmyselné sebapoškodenie bližšie neurčenými prostriedkami – X84.000. Napríklad prípady zabitia sa obesením alebo podrezaním mali vlastné kódy: úmyselné sebapoškodenie obesením, zaškrtením a zadusením – X70.000 a úmyselné sebapoškodenie ostrým predmetom – X78.000.<sup>63</sup> Prirodzene, kódov bolo viacero, všetky sú uvedené v *Tabuľke č. 1*.

Tabuľka 1. Výskyt a spôsob evidencie "vonkajších príčin" úmrtí, farnosť Detva 1861 – 1885.

| Počet prípadov | Príčina úmrtia zaevidovaná v cirkevnej matrike (zjednodušený zápis)            | Diagnóza podľa ICD10h                                                                      | Kód podľa ICD10h |
|----------------|--------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|
| 29             | Úmrtie na podchladenie/zamrznutie na rôznych, resp. nešpecifikovaných miestach | Povrchová omrzlina postihujúca viaceré časti tela                                          | X31.000          |
| 26             | Utopenie vo vode, v rieke Slatina, na inom mieste                              | Bližšie neurčené utopenie a topenie                                                        | W74.000          |
| 26             | Úmrtie na následky pádu stromu, ďalšie nehody v lese                           | Pád zo stromu                                                                              | W14.000          |
| 26             | Zabitie a ďalšie nešpecifikované prípady vrážd                                 | Násilný útok (nešpecifikovaný)                                                             | Y09.002          |
| 21             | Úmrtie na následky obarenia vriacou vodou a iné obarenie                       | Obarenie inými horúcimi tekutinami                                                         | X12.000          |
| 14             | Úmrtie na prepichnutie nožom, iným ostrým predmetom                            | Napadnutie ostrým predmetom                                                                | X99.000          |
| 12             | Úmrtie na zasypanie padajúcou zemou a pri inej práci                           | Zasiahnutie hodeným, vrhnutým alebo padajúcim telesom                                      | W20.000          |
| 9              | Úmrtie po páde na železnici                                                    | Poranenie chodca pri zrážke s vlakom alebo koľajovým vozidlom pri bližšie neurčenej nehode | V05.900          |
| 7              | Úmrtie na popálenie ohňom                                                      | Poškodenie nekontrolovaným ohňom v budove alebo stavbe                                     | X00.000          |
| 7              | Zabitie hodením kameňa a iným tupým predmetom                                  | Napadnutie tupým predmetom                                                                 | Y00.000          |
| 5              | Úmrtie spojené s výkonom vojenskej služby (najčastejšie na následky explózií)  | Poranenie výstrelom z inej a bližšie neurčenej strelnej zbrane                             | W34.000          |

<sup>62</sup> Zamrznutie bolo kódované ako Poškodenie nadmerným povrchovým chladom – X31.000; popálenie ako Poškodenie nekontrolovaným ohňom – X00.000; udusenie v posteli: náhodné udusenie a zaškrtenie v posteli – W75.000.

<sup>63</sup> REID et al., *Historic cause of death coding*, Appendix 2025 version of ICD10h.

| Počet prípadov | Príčina úmrtia zaevidovaná v cirkevnej matrike (zjednodušený zápis) | Diagnóza podľa ICD10h                                                                  | Kód podľa ICD10h |
|----------------|---------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|------------------|
| 5              | Samovražda obesením                                                 | Úmyselné samopoškodenie obesením, zaškrtením a zadusením                               | X70.000          |
| 4              | Úmrtie na následky nadmerného pitia alkoholu                        | Náhodná otrava a priotrávenie alkoholom                                                | X45.000          |
| 3              | Úmrtie spôsobené ťažkým úderom, nešpecifikovaným spôsobom           | Vystavenie bližšie neurčenému vplyvu, spôsobujúcemu iné a bližšie neurčené poranenie   | X59.901          |
| 2              | Úmrtie na udusenie oxidom uhličitým                                 | Náhodné otravy a vystavenie pôsobeniu iných plynov a výparov                           | X47.000          |
| 3              | Úmrtie na následky úderu do hlavy a na následky náhodných zranení   | Napadnutie s použitím fyzickej sily                                                    | Y04.000          |
| 3              | Úmrtie na následky úderu do hlavy inou osobou                       | Násilný útok bez úmyslu zabíjania                                                      | Y09.001          |
| 2              | Samovražda (neurčený spôsob)                                        | Úmyselné samopoškodenie bližšie neurčenými prostriedkami                               | X84.000          |
| 1              | Utopenie zo šialenstva                                              | Úmyselné samopoškodenie utopením a topením                                             | X71.000          |
| 1              | Samovražda podrezaním sa nožom                                      | Úmyselné samopoškodenie ostrým predmetom                                               | X78.000          |
| 1              | Úmrtie na otravu arzénom (v poznámke: Po liečení v nemocnici)       | Náhodná otrava a priotrávenie inými liečivami účinkujúcimi na autonómny nervový systém | X43.000          |
| 1              | Úmrtie po zasiahnutí bleskom                                        | Obeť blesku                                                                            | X33.000          |
| 1              | Úmrtie po amputovaní ruky                                           | Nedodržanie zásad sterility počas chirurgického výkonu                                 | Y62.000          |
| 1              | Úmrtie na zamrznutie pri návrate z jarmoku                          | Vystavenie chladu v opitosti                                                           | X31.001          |
| 1              | Úmrtie na náhodné udusenie na posteli                               | Náhodné udusenie a zaškrtenie v posteli                                                | W75.000          |

### Úmrtia na zamrznutie

Početne najrozšírenejšou skupinou úmrtí na neprirodzené dôvody boli obeť podchladenia a zamrznutia, v matrikách bolo evidovaných 29 prípadov. Medicínska charakteristika kategorizuje tieto zápisy ako hypotermiu, ktorú možno rozdeliť do troch skupín. Spravidla išlo o akútnu hypotermiu spôsobenú náhlym vystavením chladu a mrazu. Druhým typom bola vyčerpávajúca hypotermia spojená s nedostatkom jedla a tretí druh je chronické podchladenie, ktorému čelili osoby dlhodobo. V tomto prípade mohlo ísť napríklad o pochodujúcich vojakov, ktorí však mohli čeliť aj vyčerpávajúcej hypotermii.<sup>64</sup> Pri väčšine prípadov z detvianskej farnosti možno predpokladať, že išlo o akútnu hypotermiu, hoci

<sup>64</sup> GULY, Henry. History of accidental hypothermia. In *Resuscitation*, 2011, roč. 82, č. 1, s. 124. <https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2010.09.465>

v matrike nie vždy bolo presne určené miesto smrti. V niektorých prípadoch sa však dozvedáme, že obeť skonala na poli, v lese, dokonca na dvore svojho domu, či najčastejšie pri cestovaní v častiach bez domov, v lokalitách „za mestečkom“, na kopcoch mimo civilizácie „Korytársky vrch“ či „Hlinisko“, „smerom do Piešťá“ a pod. Na zamrznutie teda vplývali faktory, kde na cestujúcich ľudí doľahlo vyčerpanie, či v blízkosti domov alebo v extraviláne. Tiež bolo otázne, v akom stave sa pocestní vracali domov, keďže jeden z prípadov hovorí o Ondrejovi Vasiľovi Jarabovi, ktorý 11. decembra 1879 zamrzol pri návrate z jarmoku, pod čo sa mohla podpísať aj opitnosť.<sup>65</sup> Pre takéto prípady má metóda ICD10h dokonca samostatný kód – X31.001 – „vystavenie chladu v opitosti“, ostatné prípady boli kódované ako X31.000.

V matrikách sa v prvej polovici 60. rokov stretávame s termínom „*refrigeratio*“, teda podchladenie, na ktoré umrelo 12 osôb. V minulosti sa v prameňoch objavoval častejší rozdiel medzi podchladením a zamrznutím, keďže lekárska veda rozlišovala prípady, pri ktorých na následky nízkej teploty došlo k zdanlivej smrti, avšak paralyzovaná osoba sa mohla ešte vrátiť k životu.<sup>66</sup> Prípady evidovania podchladenia boli v matrikách od roku 1864 nahradené termínom „*congelavit*“, ktorý bol v databáze kódovaný totožným názvom podľa metódy ICD10h ako *zamrznutie* X31.000. Za nahradením termínu stál pravdepodobne príchod Jozefa Troszta na pozíciu farára, ktorý inicioval zmenu v matričnej evidencii. Medzi obeťami „podchladenia“ sa nachádzajú štyri deti; dve z nich boli nemanželského pôvodu, najmladšie malo iba 10 týždňov. Ostatné zosnulé osoby na túto príčinu boli v produktívnom veku, v škále od 19 do 52 rokov.<sup>67</sup> Pri analýze je prirodzené, že väčšinu obetí na túto príčinu objavujeme v zimných mesiacoch. Avšak podľa úmrtia Ondreja Malatu, ktorý umrel 20. októbra 1863 a Jána Veisza, zosnulého 28. marca 1865, vieme, že mrazivé obdobie trvalo dlhšie.<sup>68</sup> Podľa prípadov podchladenia tiež možno zistiť, že obzvlášť extrémne mrazivým obdobím v detvianskej farnosti bol január 1864. Od 2. do 19. januára umrzlo až 7 osôb, pričom traja z nich umreli počas jednej noci, 19. januára.<sup>69</sup> Zaujímavým zistením je fakt, že obeť pochádzali z rôznych častí lazov a rovnako aj z mestečka.

Prípady zamrznutia „*congelavit*“ sa od polovice 60. rokov rovnako odohrávali v časti roka, pre ktoré boli charakteristické silné mrazy. Konkrétne išlo o obdobie od 9. novembra až do 7. marca. Najviac prípadov zamrznutia však bolo identifikovaných v januári, spolu 5. Výskyt zamrznutí v priebehu rokov sa neprejavoval nijakými anomáliami, väčšina z nich sa objavila raz ročne, ojedinele dvakrát za rok, osobitým bol rok 1869, keď zamrzli tri osoby. Obete umierajúce na zamrznutie boli vždy dospelé, až na jednu výnimku. Tou bol 12-ročný Andrej Lupták Strelec z Piešťá, ktorý zamrzol v poli 27. novembra 1869.<sup>70</sup> Najstarším bol údajne 70-ročný tulák, ktorého sa nepodarilo identifikovať, teda ako jeden

<sup>65</sup> ŠA BB, fond Zbierka cirkevných matrik (ďalej f. ZCM), Matricula Defunctorum parochiae Detva 1876 – 1880 (ďalej MDpD 1876 – 1880), rok 1879, záznam č. 347 (ďalej 1879/347).

<sup>66</sup> CURRY, James. *Observations on Apparent Death from Drowning, Hanging, Suffocation by Noxious Vapours* (...), E. Cox and Sons, 1815, s. 2.

<sup>67</sup> Frekventovanejší výskyt úmrtí dospelých osôb bol vysvetliteľný z praktických dôvodov a ich pohybu v exteriéri počas mrazivých večerov a nocí. SCHECHTER D. C. – SAROT I. A. Historical accounts of injuries due to cold. In *Surgery*. 1968, roč. 63, č. 3, s. 527 – 535.

<sup>68</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1863/207 a MDpD 1853 – 1866, 1865/93.

<sup>69</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1864/3 až 28.

<sup>70</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1869/403.

z mála prípadov v databáze nemá uvedené meno.<sup>71</sup> Jeho úmrtie bolo datované na 7. február 1872 a je jediným prípadom, v ktorom môžeme overiť teplotu vzduchu podľa údajov nameraných v meteorologickej stanici Bolkovce, ležiacej asi 30 kilometrov vzdušnou čiarou od Detvy. V tento deň bola priemerná teplota vo výške -1,1°C.<sup>72</sup> Teplota sa však merala podľa spriemerovaných troch hodnôt, nameraných o 7.00, 14.00 a 21.00.<sup>73</sup> Teda v noci bola teplota výrazne nižšia, avšak nemožno určiť, na akú hodnotu reálne klesla. Úmrtie na zamrznutie bolo charakteristickejšie pre mužov, tí predstavovali až 83 % všetkých prípadov.<sup>74</sup> Zaujímavým zistením je fakt, že obeť pochádzali v drvivej väčšine z lazníckych častí farnosti, jedinou zosnulou osobou na zamrznutie z mestečka bol 52-ročný Juraj Matúška Srnka, ktorý umrel 7. marca 1869.<sup>75</sup>

### Úmrtia utopením

Jednou z ďalších početnejších skupín kategórie „V, W, X, Y“ boli prípady úmrtí na utopenie, ktorých bolo v matrike zaevidovaných 26. Utopenie bolo ešte v 18. a na začiatku 19. storočia zložito sa dokazujúcou príčinou smrti. Lekári a štátni úradníci viedli diskusie o tom, podľa akých medicínskych znakov možno preukázať, či osoba nájdená v rieke, resp. v inom vodnom zdroji umrela na náhodné utopenie, alebo jej telo bolo hodené do vody po tom, ako bola zavraždená.<sup>76</sup> S takýmito nejasnými prípadmi sa však v deväťdesiatom storočí nestretávame a v evidencii pracujeme s údajmi, ktoré vo všetkých prípadoch javia znaky nehody.

Rozdelenie prípadov utopenia v sledovanom období bolo viac-menej rovnomerné. Najviac záznamov bolo zistených v roku 1867 (5) a objavili sa aj roky s tromi zápismi (1865, 1877), avšak ostatné prípady boli zaevidované v rokoch, keď sa utopila jedna alebo dve osoby. Okolnosti utopenia v niektorých matričných záznamoch hovoria o tom, že dotyčná osoba umrela utopená v studni, takýchto zápisov bolo až 12. Z niektorých záznamov je zrejmé, že išlo o nehodu pri pití. Tri zápisy prezrádzajú, že nehody sa stali v noci a dokonca bolo v evidencii uvedené, že týmto tragickým spôsobom naraz umreli dvaja muži. Susedia Matúš Sekereš a Ján Vrto z Piešťa, obaja 31-roční, umreli pri nočnom pití 18. novembra 1867.<sup>77</sup> Obeť utopenia v troch prípadoch svoje životy ukončili v rieke Slatina. Jej tok síce v regióne nebol silný, ale vo všetkých troch prípadoch išlo o úmrtie detí. Najskôr 19. apríla 1865 sa naraz utopili súrodenci, 14-ročná Katarína a 12-ročný Ján Vagnerovci z časti Priechody, o dvadsať rokov neskôr, 25. mája 1885, sa

<sup>71</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1872/44.

<sup>72</sup> Slovenský hydrometeorologický ústav. Databáza nameraných teplôt, stanica Bolkovce 1871 – 1881.

<sup>73</sup> Z konzultácie s RNDr. Ivanou Krčovou, meteorologičkou Slovenského hydrometeorologického ústavu.

<sup>74</sup> Rovnaké výsledky potvrdzujú aj výskumy zamrznutých osôb v 19. storočí z iných lokalít. WALFORD, Cornelius. *On the Number of Deaths from Accident, Negligence, Violence and Misadventure in the United Kingdom and Some Other Countries*. Stanford, 1881, s. 64. <https://doi.org/10.2307/2339059>

<sup>75</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1869/117.

<sup>76</sup> DE FRENZA, Lucia – TISCI, Caterina. Frightening Whirlpools: Drowning in France in the 18th Century. In *The Body of Evidence. Corpses and Proofs in Early Modern European Medicine*. Francesco Paolo de Ceglia (ed.). London – Boston : Brill, 2020, s. 291 – 292. [https://doi.org/10.1163/9789004284821\\_013](https://doi.org/10.1163/9789004284821_013)

<sup>77</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1867/266 a 267.

v rieke utopila 6 a polročná Mária Vidiečanová z Korytárok.<sup>78</sup> Ostatné prípady utopenia buď neboli špecifikované, resp. bolo uvedené, že sa odohrali v bližšie neidentifikovanom potoku či v priekope.

Z hľadiska kategorizovania veku zosnulých je pozoruhodným poznatkom, že až 12 obetí utopenia boli deti do štyroch rokov. Najmladšie z nich malo len rok a štvrt a väčšina detí z tejto skupiny sa nedožila ani dvoch rokov. Výskumy prípadov utopenia z 19. storočia potvrdzujú, že najohrozenejšou skupinou detí boli tie vo veku do 5. roku života. Išlo o následok toho, že samé nevedeli plávať, resp. sa pri tokoch ocitli s rovesníkmi, ktorí im nedokázali pomôcť.<sup>79</sup> Ďalších šesť detí bolo vo veku medzi šiestym a štrnástym rokom života a relatívne početnou skupinou osôb zosnulých na utopenie boli tridsiatnici, tí boli až piati. Najstaršou utopenou osobou bola 51-ročná Anna Kamenská z lazú Slanec. Medzi utopenými deťmi nachádzame aj dve, ktoré mali nemanželský pôvod. Preto je logické uvažovať, či za týmito nehodami nemožno vidieť aj tichý súhlas príbuzných, ktorým by sa ich smrťou eliminovali problémy, spôsobené prítomnosťou dieťaťa nesúceho sociálny biľag v rodine. Takáto úvaha o infanticíde utopením je síce v rovine špekulácií, ale zapadá do vzorcov, ktoré sú potvrdené na základe iných empirických výskumov.<sup>80</sup>

Pre sezónnosť utopení bolo charakteristické, že väčšina z nich sa odohrala na jar, resp. v lete, od apríla do augusta. Zimné mesiace boli veľmi raritné, tri osoby sa utopili v novembri a len jedna v januári. Výsledky zvýšenej sezónnosti sú logicky zdôvodniteľné, keďže vodný tok rieky bol najsilnejší na jar a v prípade silných búrok aj v lete. Na druhej strane v zimných mesiacoch sa prirodzene znižovala potreba vyskytovať sa v blízkosti vodných tokov a zdrojov vody.<sup>81</sup> Pomer obetí z hľadiska pohlavia bol vyrovnaný – 13 obetí bolo mužov a 13 žien. Na druhej strane je pozoruhodné, že len tri utopené osoby pochádzali z Detvy, čo predstavovalo podiel len 11,5 %, teda len jednu tretinu z priemerného pomeru zomrelých mestečka a lazov zaevidovaných v databáze úmrtí. Zdôvodnenie tohto faktoru sa hľadá zložito, keďže absentujú presné mapy, na základe ktorých by sa dali rekonštruovať bydliská obetí a miesta studní či vodných tokov v regióne.

### *Nehody v lese*

Podobne frekventovanými prípadmi, ako úmrtia utopením, boli smrť spôsobujúce nehody v lese, resp. pri práci so stromami a s drevom. V dôsledku týchto okolností tragicky zomrelo 26 detvianskych obyvateľov, pričom výskyt týchto prípadov bol roztratený počas celej skúmanej periódy. Úmrtia sa v matrikách objavovali spravidla raz až dvakrát do roka, výnimkou bol rok 1869, keď boli

<sup>78</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1865/120 a 121.

<sup>79</sup> STAINES, Carolyn – OZANNE-SMITH, Joan. Drowning deaths between 1861 and 2000 in Victoria, Australia. In *Bulletin of the World Health Organization*. 2016, roč. 95, č. 3, s. 176 – 177. <https://doi.org/10.2471/BLT.16.174425>

<sup>80</sup> KELLY, James. 'An unnatural crime': Infanticide in early nineteenth-century Ireland. In *Irish Economic and Social History*, 2019, roč. 46, č. 1, s. 66 – 110. <https://doi.org/10.1177/0332489319864729>; STRATFORD, Elaine. Abandoned: Drowned Infants. In *The Drowned: Elements of Loss and Repair*. Singapore : Springer Nature Singapore, 2025, s. 53 – 90. <https://doi.org/10.1007/978-981-96-8857-9>

<sup>81</sup> SPENCE, Craig. *Accidents and violent death in early modern London, 1650 – 1750*. Boydell & Brewer, 2016, s. 153. <https://doi.org/10.1515/9781782049005>

identifikované tri obeť. Samým osebe je zaujímavý charakter úmrtia, s ktorým sa v matrikách stretávame. V záznamoch nachádzame údaje, že väčšina obetí umrela pri práci v lese, teda možno predpokladať, že išlo o ľudí zamestnaných v miestnych drevospracujúcich podnikoch, najmä v hriňovských pilách či v Hornovidiackej dielni na drevo, sídliacej v Detve.<sup>82</sup> Aj keď viaceré z úrazov utrpených v lese boli pracovné, nachádzame len jednu explicitnú zmienku, že udalosť bola prešetrovaná miestnymi žandármi.<sup>83</sup> Ojedinele sa správy o nehodách v lesoch na Podpoľaní objavili aj v regionálnych novinách.<sup>84</sup>

Na druhej strane je možné, že medzi obeťami nájdeme aj bežných sedliakov, ktorí v lese chystali drevo na kúrenie či na stavebné účely. Takýchto prípadov bolo identifikovaných v evidencii pohrebov 16, pričom v niektorých zápisoch bolo uvedené, o ktoré konkrétne lesy išlo.<sup>85</sup> Najčastejšie boli úmrtia v lese spôsobené privaleným stromom, resp. porúbaným drevom. Ojedinelé prípady boli zapríčinené následkami zranenia polenom, zlomeninou nohy a nešpecifikovanými vnútornými zraneniami utrpenými v lese. V ostatných záznamoch nebolo uvedené, kde sa udalosti predchádzajúce úmrtiam pri práci s drevom odohrali. Medzi týmito zápsmi nachádzame aj správy o privalení padajúcimi stromami či o pádoch z nich. Špecifické sú dva záznamy, ktoré uvádzajú aj konkrétne druhy stromov, z ktorých obeť padli. Ide o dve nehody pri páde z čerešne, z ktorej, zdá sa, obeť oberali úrodu. Obe tragické udalosti sa odohrali krátko po sebe, 9. a 13. júla 1880, keď najskôr na následky pádu umrela 26-ročná Anna Sekerešová Gibalová a následne takmer 20-ročný Juraj Gonda, obaja pôvodom z Piešťa.<sup>86</sup> Pri Anne je zaujímavé, že aj napriek svojmu veku nebola vydatá, čo bolo v dobovej spoločnosti aj lokalite raritné. Teda možno u nej predpokladať istý typ telesného hendikepu, ktorý by sa teoreticky mohol podpísať pod jej tragické úmrtie.

Komplexnejšou analýzou týchto prípadov je možné prepracovať sa k demografickým charakteristikám obetí a prípadov nehôd so stromami. Z hľadiska sezónnosti vyplýva, že väčšina nehôd, až 19, sa odohrala medzi jeseňou a jarou. Išlo o obdobie od októbra do marca. To mohlo súvisieť s faktom, že to bola etapa, keď sa už nerealizovali intenzívne práce na poli a roľníci sa mohli venovať získavaniu a príprave drevnej hmoty na rôzne účely.<sup>87</sup> Zaujímavý je relatívne vysoký počet obetí v zimných mesiacoch, od decembra do februára ich evidujeme až 12. Podľa logického uvažovania bola táto časť roka pre prácu v lese, resp. s drevom najmenej vhodná, avšak platí, že roľníci, ktorí tvorili drvivú väčšinu skúmaného obyvateľstva, cez letné mesiace pracovali na hospodárstvach.

Z hľadiska vekovej škály je predpokladateľné, že značná väčšina obetí bola v dospelom veku. V zozname identifikujeme štyri deti, troch chlapcov a jedno

<sup>82</sup> Hospodárstvo, priemysel a obchod. Hornovidiacka dielňa na drevo úč. sp. v Detve. In *Zvolenské noviny*, 1912, roč. 9, č. 3, s. 7; GOLIAN, Ján. Hospodárstvo do roku 1918. In *Hriňová. Monografia mesta*. J. Golian et al. Hriňová : Mesto Hriňová, 2022, s. 126.

<sup>83</sup> Išlo o úmrtie 61-ročného Mateja Medveda žijúceho v Čiernom Balogu, ktorý umrel pri práci v lesoch v časti Snohy. ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1879/273.

<sup>84</sup> Chýry. Nehoda v hore. In *Zvolenské noviny*, 1910, roč. 7, č. 12, s. 6.

<sup>85</sup> Spomínajú sa prípady nehôd v panských lesoch v Hriňovej, v lesoch v osadách na Snohách či v lokalite Rohy.

<sup>86</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1880/250 a 258.

<sup>87</sup> GARY Kathryn E. The Distinct Seasonality of Early Modern Casual Labor and the Short Durations of Individual Working Years: Sweden 1500 – 1800. In *International Review of Social History*. 2025, roč. 70, č. S33, s. 62 – 65. <https://doi.org/10.1017/S002085902500001X>

dievča vo veku 2, 4 a pol, 7 a 11 a pol roka. Všetky umreli na následky pádu stro-  
mu a privalenia. Úmrtia v lese sa spravidla týkali mladšej generácie dospelých  
osôb, až 16 obetí bolo vo veku 15 až 35 rokov, čo signalizuje, že práci v lese, či  
už profesionálnej alebo dobrovoľnej, sa venovali dominantne mladí muži. Medzi  
obeťami nachádzame len dvoch šesťdesiatnikov. Až 21 obetí bolo mužského po-  
hlavia, čo potvrdzuje jasnú charakteristiku osôb pracujúcich s drevom. Čo sa týka  
zosnulých žien, okrem 4 a polročnej Kataríny Kmeťovej išlo o tri mladé ženy vo  
veku 21 až 27 rokov. Úmrtia v lese sa takmer výlučne týkali obyvateľov z lazov.  
V evidencii sa nachádzal len jeden záznam, ktorý informoval o nehode obyvateľa  
Detvy, ktorým bol Ján Golian Harko, zosnulý pri ťažení stromov v januári 1885.<sup>88</sup>

#### *Úmrtia na následky nehôd v domácnosti*

Ďalšou rozšírenou skupinou boli úmrtia na následky po poliatí horúcou tekuti-  
nou, ktorých bolo v matrike spolu identifikovaných 21. Okrem jedného prípadu  
išlo o obarenie horúcou alebo vriacou vodou a solitérnym prípadom bolo úmr-  
tie v dôsledku poliatia sa horúcim mliekom. Všetky tieto tragédie sa odohrali  
v domácnosti, teda o situáciách, ktorým predchádzali, možno predpokladať, že  
išlo o činnosť pri varení či pri vykonávaní iných domácich, resp. hospodárskych  
prác.<sup>89</sup> Výskyt takýchto prípadov bol roztratený do období od roku 1865 do 1884,  
spravidla išlo o jeden až dva prípady ročne, výnimkou bol rok 1879, v ktorom  
umreli až štyri osoby na tieto príčiny. Pri uvažovaní o sezónnosti v rámci kalen-  
dárneho roka by sa dalo predpokladať, že najviac prípadov obarenia horúcou  
tekutinou bude identifikovaných v zimných mesiacoch, keď sa častejšie kúrilo  
a ohrievala sa voda.<sup>90</sup> Výsledky to skutočne potvrdzujú, keďže prípadov poliatia  
horúcou tekutinou v „teplých“ mesiacoch, od apríla do septembra, bolo len 7.

Ďalšou možnou hypotézou by bolo, že obeťami boli spravidla osoby zdržujúce  
sa v domácnostiach, teda malé deti a prípadne dospelé ženy. Výsledky analýzy  
ukazujú, že všetky obeť boli v mladšom detskom veku. Až sedem prípadov úmrtí  
na poliatie sa týkalo detí v dočenskom veku, najmladšia obeť mala len 5 mesia-  
cov. Dve deti z tejto skupiny mali nemanželský pôvod, išlo o 10-mesačného An-  
dreja Kamenského a 11-mesačnú Annu Krnáčovú.<sup>91</sup> Aj ďalšie obeť boli v mlad-  
ších kategóriách, vo veku medzi 1. a 4. rokom života ich bolo identifikovaných  
11 a najstarším zosnulým na poliatie horúcou vodou bol Martin Lalík Malček vo  
veku 7 a štvrt roka.<sup>92</sup> Pomer pohlaví bol vyrovnaný, medzi úmrtiami nachádza-  
me 11 chlapcov a 10 dievčat, čo platilo pre všetky vekové kategórie obetí. Čo je  
zaujímavé, medzi zosnulými osobami opäť omnoho zriedkavejšie nachádzame  
deti pochádzajúce z mestečka. V centre farnosti boli identifikované len 4 takéto  
záznamy, ktoré tvorili 19 % všetkých prípadov obarenia, čo je výrazný podpri-  
emer oproti dátam z celej databázy príčin úmrtí.

<sup>88</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1881 – 1889, 1885/18.

<sup>89</sup> SCHJERNING, O. V. *About the death as a result of burning and scalding from the court phy-  
sician standpoint*. 1884, s. 273 – 300.

<sup>90</sup> BRONSTEIN, Jamie L. *Caught in the machinery: Workplace accidents and in-  
jured workers in nineteenth-century Britain*. Stanford University Press, 2008, s. 62.  
<https://doi.org/10.1515/9781503626867>

<sup>91</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1875/284 a MDpD 1876 – 1880, 1879/361.

<sup>92</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1874/140.

Celkovo deväť zápisov v matrike hovorí o prípadoch smrti na následky požiaru, resp. neopatrného zaobchádzania s ohňom. Ak po takejto tragédii obeť prežila, bola odkázaná len na ľudovo-liečiteľské metódy, keďže nielen dostupnosť, ale aj dobová znalosť medicíny bola výrazne limitovaná.<sup>93</sup> V siedmich prípadoch bola príčina smrti označená ako uhorenie, resp. popálenie, pri dvoch osobách bolo dôvodom úmrtia udusenie. Pri záznamoch o uhorení sú uvedené zvyčajne podobné a len veľmi strohé údaje, napríklad: osoby umreli na následky ohňa, resp. požiaru, či na popálenie. Dva prípady udusenía poskytli vcelku úplnú informáciu, ktorá uvádzala, že 65-ročná Anna Bartošová a 18-ročná Katarína Luptáková sa udusili oxidom uhľitým (*oxydi Carbonici*). Tragédia sa odohrala 1. januára 1868 v dome v Krivci, v ktorom bývali rodiny oboch žien.<sup>94</sup> Podobne ako pri prípadoch obarenia, väčšina obetí bola v detskom veku, výnimkou bola len dvojica udusených žien. Sedem detských obetí bolo vo vekovej škále od dvoch do desiatich rokov, päť z nich malo do päť rokov. Udalosti sa častejšie stávali v lazníckych osadách, identifikované boli len dva prípady v mestečku. Prírodné, požiare boli charakteristické pre obdobie vykurovacej sezóny, matričné záznamy ich identifikovali od októbra do februára. Jedinou výnimkou bolo úmrtie 2-ročného Juraja Pócha z Detvy, ktorý na popálenie ohňom umrel 3. júna 1865.<sup>95</sup>

#### *Úmrtia na následky výkonu práce*

Nehody pri výkone práce, ktoré si vyžiadali život obeť, tvorili rozmanitú skupinu. V skúmanom období bolo až 9 prípadov smrti spôsobených pri práci na železnici, čo patrilo vôbec medzi najrozšírenejšie pracovné úrazy v druhej polovici 19. storočia.<sup>96</sup> V matrikách sa tieto udalosti objavujú od roku 1869 a zo záznamov je zrejmé, že väčšina nehôd sa udiala na železničnej trati spájajúcej mestá Zvolen a Lučenec. V lokalite Kriváň, dnes samostatnej obci, bola vybudovaná železničná stanica, ktorá sa stala dopravnou križovatkou celého regiónu. Po železnici bol dopravovaný tovar, ale na tejto stanici vystupovali aj návštevníci, ktorí následne povozom či pešo cestovali do Detvy, resp. do iných častí Podpoľania.<sup>97</sup> So stavbou koľají a vytvorením stanice na Kriváni súvisel aj príchod zamestnancov železnice, ktorí zvyčajne nepochádzali z farnosti ani z jej okolia.<sup>98</sup> Na trati však našli zamestnanie aj viacerí domáci obyvatelia, či už ako stavbári alebo neskôr aj ako manipulační pracovníci, čo koniec koncov potvrdzuje aj zoznam obetí železničných nehôd. Okrem toho sa miestna železničná stanica neskôr stala aj križovatkou a prekladiskom drevnej suroviny, ktorá bola privážaná najmä z hriňovských lesov po lesníckej železnici.<sup>99</sup>

V zozname úmrtí sa spravidla objavujú prípady, pri ktorých jednotlivci umreli na následky pomliaždenia či privalenia železničným zariadením. Celkovo v pia-

<sup>93</sup> LEE, Kwang Chear – JOORY, Kavita – MOIEMEN, Naiem S. History of burns: the past, present and the future. In *Burns & trauma*, 2014, roč. 2, č. 4, s. 172. <https://doi.org/10.4103/2321-3868.143620>

<sup>94</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1868/1.

<sup>95</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1865/213.

<sup>96</sup> BRONSTEIN, *Caught in the machinery*, s. 10 – 12.

<sup>97</sup> CÁDRA, Janko. Malé dobrodružství. In *Revue Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 8, s. 290.

<sup>98</sup> ŠA BB, f. ZŽ, PP, inv. č. 297, kr. č. 563.

<sup>99</sup> NEUPAUEROVÁ, Renáta – HAVIAR, Tomáš. *Hriňovská lesná železnica 1913 – 1962*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2012.

tich prípadoch išlo o rušeň a o vagón.<sup>100</sup> Okrem nich obeť železnice umreli pri nekonkretizovaných pádoch, úrazoch hlavy či v jednom prípade bol Ján Mikuš privalený kmeňom stromu, ktorý bol pravdepodobne prekladaný na vagón.<sup>101</sup> Na prípady úmrtí na železnici nemala sezónnosť takmer nijaký vplyv, a teda dominantné zastúpenie nehôd v auguste (5 prípadov) možno považovať len za náhodu. Všetky obeť boli mužského pohlavia, čo naznačuje, že išlo o prípady pri výkone práce, nešlo o prípady náhodných tragédií cestujúcich. Všetky obeť boli v produktívnom veku, najmladší Juraj Kučera mal len 16 rokov a najstarším bol 53-ročný zamestnanec železnice Juraj Karlik.<sup>102</sup> Je pozoruhodné, že až traja zosnulí muži neboli ženatí, a preto sa vynára otázka, či ich rodinný stav súvisel s výkonom alebo charakterom ich povolania. Čo sa týka pôvodu obetí, dvaja muži mali korene mimo Podpoľania, obaja pracovali na lesníckej železnici v Hriňovej, ostatní siedmi pochádzali z okolitých lazov. Medzi obeťami nebol identifikovaný ani jeden obyvateľ mestečka Detva.

S výkonom práce súviseli aj štyri tragické úmrtia, ktoré zastihli mladých mužov pri plnení vojenskej služby.<sup>103</sup> V týchto prípadoch sa netýkali úmrtia priamo bojiska, ale, ako to bývalo rozšírené, nastali pri výkone iných aktivít a zabezpečovacích úloh súvisiacich s prácou v armáde.<sup>104</sup> Nehody sa udiali v plukoch, v ktorých branci slúžili a dodatočne boli zapísaní aj do matriky vo svojom rodisku. V evidencii pohrebů detvianskej farnosti bol identifikovaný vojak povinnej služby, 20-ročný Jozef Krnáč Lapín, ktorý umrel na následky náhodnej explózie.<sup>105</sup> V januári 1870 prišiel o život 29-ročný Matúš Hanes Klecek na následky nešpecifikovaného pádu. Ten bol v službách 71. pešieho pluku od roku 1862 spolu so svojím krajanom a rovesníkom Jurajom Koreňom, ktorý zahynul o rok neskôr, vo februári 1871, ako 30-ročný, na následky výbuchu.<sup>106</sup> Posledným zmieňovaným bol 24-ročný Peter Lupták Baranec, ktorý umrel na následky nekonkretizovaných utržených rán, od roku 1873 slúžil v 25. pešom pluku so sídlom v Lučenci.<sup>107</sup>

V matrike nachádzame ďalších 12 úmrtí mužov, ktorých okolnosti súviseli s výkonom práce v rôznych oblastiach. Najstarším bol Juraj Libiak, ktorý vo veku 56 rokov spadol pod voz.<sup>108</sup> Ďalšie úmrtia mali podobný charakter, spojený primárne s prácou v poľnohospodárstve. Išlo o prípady ako udupanie koňom, privalenie, zasypanie zemou, nehodu pri prevoze tovaru, privalenie vozom pri ceste z jarmoku, pri páde zo strechy, či dve zranenia utrpené v hriňovskej sklárni.<sup>109</sup>

<sup>100</sup> Úmrtia spôsobené nehodami pri stavbe a prevádzke železníc sa vyskytovali plošne, kde tento proces prebiehal. ALDRICH, Mark. *Death rode the rails: American railroad accidents and safety, 1828 – 1965*. JHU Press, 2006, s. 98 – 113.

<sup>101</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1877/229.

<sup>102</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1870/292 a 299.

<sup>103</sup> K výskytu a úmrtiam vojakov v detvianskej farnosti v 19. storočí pozri: GOLIAN, *Život ľudu detvianskeho*, s. 308 – 313.

<sup>104</sup> MANSFIELD, Nick. *Soldiers as Workers: Class, employment, conflict and the nineteenth-century military*. Oxford University Press, 2016, s. 40 – 45.

<sup>105</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1881 – 1889, 1884/232.

<sup>106</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1870/10 a MDpD 1866 – 1875, 1871/75.

<sup>107</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1877/328.

<sup>108</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1872/234.

<sup>109</sup> V regióne nebolo viac priemyselných prevádzok, čo znižovalo dobovú bežnú mieru výskytu zranení a úmrtí pri práci. MOSES, Julia. *The first modern risk: Workplace accidents and the origins of European social states*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 46 – 49. <https://doi.org/10.1017/9781108657853>

Len pri jednom z prípadov bolo v matrike uvedené, že prípad bol prešetrovaný úradmi. Na základe predchádzajúcich kategórií by sa dalo očakávať, že väčšina obetí bude pochádzať z lazov. V tomto prípade bol pomer obetí z Detvy a ostatných častí vyrovnanější, tí z mestečka predstavovali 5 prípadov z 12.

### *Úmrtia na následky násilných činov (vraždy a samovraždy)*

Z hľadiska historickej antropológie patria prípady úmrtí na následky násilných skutkov medzi najzaujímavejšie. Je možné na nich vidieť nielen intenzitu a spôsob vykonania takýchto činov, ale bádateľ môže identifikovať aj isté stratégie, na základe ktorých takéto tragické udalosti vznikali.<sup>110</sup> V detvianskej farnosti sa s prvými prípadmi zabitia a vraždami stretávame od jesene 1863, v prvých dvoch rokoch výskumnej sondy takýto prípad nebol zaevidovaný. Následne sa záznamy objavovali relatívne pravidelne, raz až dvakrát do roka. Bolo len niekoľko výnimočných rokov, keď sa prípad násilnej smrti v matrike neobjavil. Celkovo bolo v matrike identifikovaných 50 prípadov, ktoré možno klasifikovať podrobnejšie podľa spôsobu úmrtia a ďalších detailnejších informácií.

Prvé dva záznamy v matrikách, ktoré hovorili o násilnej smrti pochovaného, informovali len stručným termínom „*mactatus*“. Táto prax z októbra a novembra 1863 bola od jari 1865 vystriedaná komplexnejšími údajmi. Na základe nich možno identifikovať, že 12 vražd sa stalo ostrým predmetom, ako je nôž, sekera, a tiež do skupiny bol zaradený aj vražedný útok rýľom.<sup>111</sup> Do tejto kategórie boli zahrnuté aj úmrtia spôsobené bodnutím „*frajecitse*“, pri ktorých nebola presne určená zbraň, ale možno odhadovať, že išlo o nôž, resp. príbuzný ostrý predmet. Podobne bola príčina úmrtia určená aj pri 42-ročnom Jurajovi Murin Okálovi, ktorý umrel na vypichnutie očí. O tom, že išlo o násilnú smrť, nepriamo svedčí fakt, že pred pohrebom bolo nariadené vyšetrovanie.<sup>112</sup> Útok ostrým predmetom spravidla spôsoboval okamžitú smrť, výnimkou bolo úmrtie 25-ročného Juraja Mittera z Korytárok, ktorý bol sekerou napadnutý 1. marca 1870, avšak umrel až po vyše mesiaci, 6. apríla.<sup>113</sup>

Rovnako početnou kategóriou boli úmrtia po použití tupého predmetu. Tým bol spravidla kameň, ale v zozname možno objaviť aj kladivo či nešpecifikované zbrane, ktoré spôsobili „*ťažký úder*“ – „*gravis percusio*“, spravidla do hlavy. Zvyčajne tieto rany spôsobili okamžitú smrť, ale stretávame sa aj s prípadmi, keď nastala až po niekoľkých dňoch. Po *ťažkom údere* Ján Sekereš ležal v posteli 11 dní, po ktorých skonal. Podobný scenár malo aj úmrtie Pavla Lušteka, ktorý po údere do hlavy údajne dostal mozgovú príhodu, na ktorú následne zomrel. Presnú diagnózu v tomto prípade stanovila pitva.<sup>114</sup>

V ďalších prípadoch sa v matrikách stretávame so zápismi s deskriptívnym charakterom. Takto je možné dozvedieť sa, že obeť násilností umrela „*na následky*

<sup>110</sup> SHON, Phillip Chong Ho – ROBERTS, Michael A. An archival exploration of homicide — Suicide and mass murder in the context of 19th-century American parricides. In *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2010, roč. 54, č. 1, s. 43 – 60. <https://doi.org/10.1177/0306624X08324472>

<sup>111</sup> Na úder rýľom umrela 40-ročná Katarína Halgašová zo Skliarova, ktorú zavraždil jej vlastný manžel. ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1881 – 1889, 1884/216.

<sup>112</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1881 – 1889, 1883/101.

<sup>113</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1870/151.

<sup>114</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1876/174 a 322.

bitky“, boli zabité „po provokácii“, pričom o okolnostiach skutku viac napovedá, že dve osoby boli zavraždené v blízkosti krčmy a rovnako dve na svadbe. Takéto úmrtia spojené so spoločenskými udalosťami, pri ktorých bolo charakteristické požívanie alkoholu, sa v 19. storočí objavovali často.<sup>115</sup> O konkrétnych prípadoch viac prezrádzajú aj mená útočníkov, ktoré sa v detvienských matrikách spravidla objavovali od roku 1865. Preto v 29 prípadoch boli zodpovedné osoby za vraždy identifikované buď menom, alebo príbuzenskými väzbami k obetiam. Vo väčšine prípadov vraždil jeden páchatel, vo výnimočných situáciách išlo o dvojicu, pri jednom zápise o trojicu.<sup>116</sup> Zvyčajne útočníci mali na svedomí jednu vraždu, toto zistenie však narušujú dva prípady, v ktorých páchatelia vraždili po dva razy. Aj po dlhých rokoch vyvoláva otázku prípad okolo Kataríny „Kr.“, pravdepodobne Krnáčovej, ktorá 18. októbra 1875 zavraždila v spolupáchateľstve so svojím snúbencom, 30-ročným Jozefom Marcinekom, istého 60-ročného Martina Kmeťa zo Slanca a následne sama zavraždila aj svojho snúbenca. O príčinách či spôsobe vraždy matričný záznam nič viac neprezradil.

Veľmi často boli príčinou vrážd vzťahové a rodinné problémy.<sup>117</sup> Potvrdzujú to aj všetky ženské obete, ktoré bez výnimky umreli rukou vlastného manžela. Všetkých päť žien bolo v mladšom a začínajúcom strednom veku, od 26 do 40 rokov. Osobitne tragickým prípadom bol osud Kataríny, rod. Žilíkovej, ktorá sa po smrti prvého manžela Mateja Panicu vydala za Jána Šulaja Maku, ktorý ju zavraždil v ich vlastnom dome.<sup>118</sup> Vraždy v rámci jednej rodiny boli v matričnej evidencii identifikované viackrát. Ján Murin bol vo veku 45 rokov zavraždený vlastným bratom Jurajom a o päť rokov mladší Ján Drugda umrel po útoku svojho syna.<sup>119</sup> Ešte tragickejším prípadom bolo uškrtie 4-ročného Jána Suju vlastnou matkou Máriou, rod. Púpavovou, z časti Riečka, ktorého telo bolo objavené až takmer po dvoch týždňoch.<sup>120</sup>

Z vyššie uvedeného vyplynulo, že absolútne dominantnou skupinou obetí násilnej smrti boli muži. Medzi obeťami nájdeme len päť žien, ktoré tvorili desatinu všetkých prípadov a ako už bolo uvedené, všetky umreli rukami svojich manželov.<sup>121</sup> Ďalšou charakteristikou obetí, ktorá by sa dala predpokladať, je fakt, že väčšina z nich pochádzala z lazov. Hypotézu by sme mohli oprieť o výrazne vyššiu kriminalitu mimo mestečka, ktorého časti boli pre štátne nástroje disciplinácie a úrady vzdialenejšie. Anonymita lazov poskytovala aj vhodnejšie prostre-

<sup>115</sup> WOOD, Drinking, Fighting and Working-Class Sociability, s. 198 – 208.

<sup>116</sup> Osobitným prípadom bola vražda 57-ročného Jána Figuru, ktorého zavraždila trojica, pravdepodobne bratov, Petrincovcov, Jozef Ján a Juraj. ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1868/327.

<sup>117</sup> KANTANEN, Anna – EILOLA, Jari. Domestic Homicide and Emotions from the Late Nineteenth Century to the 1920s. In *Violence, Gender and Affect: Interpersonal, Institutional and Ideological Practices*. Cham : Springer International Publishing, 2020, s. 49 – 51. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-56930-3\\_3](https://doi.org/10.1007/978-3-030-56930-3_3)

<sup>118</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1879/60.

<sup>119</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1876/164 a 258.

<sup>120</sup> Úmrtie bolo stanovené 6. marca 1868, pričom telo bolo objavené až 19. marca. ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1868/90.

<sup>121</sup> Išlo o tragický výsledok násilností na ženách v 19. storočí. CLARK, Anna. *Humanity or Justice?: Wifebeating and the law in the eighteenth and nineteenth centuries*. In *Regulating womanhood*. Routledge, 2002, s. 187 – 206.

die na vyhnutie sa následkom kriminálnej činnosti akéhokoľvek druhu.<sup>122</sup> Dáta to aj skutočne potvrdzujú výsledkami, že obeť z mestečka predstavovali 24,5 %. Vcelku očakávateľné sú aj výsledky vekových kategórií zosnulých, z ktorých vyplýva, že 91,8 % obetí bolo v produktívnom veku. Z nich bola najdominantnejšia generácia dvadsiatnikov a tridsiatnikov, tieto kohorty reprezentovali spolu až 55,1 % všetkých obetí. Mladšie zavraždené osoby boli tiež blízko svojich 20. narodenín (16, 19 a necelých 20 rokov) a najstaršie osoby neboli vzdialené seniorskej hranici (dvaja muži mali po 60 rokov a jeden 63). Aj tu možno vidieť, že obeť násilných činov bývali spravidla ekonomicky produktívne a nikto si nedovolil zavraždiť výrazne mladého či starého člena komunity.

Súčasťou kategórie neprirodzených úmrtí sú samovraždy, ktorých výskyt vzhľadom na modernizačné procesy a sekularizáciu neustále narastal.<sup>123</sup> Tých bolo v databáze úmrtí detvianskej farnosti identifikovaných 8, preto ich celkový výskyt možno štatisticky vyjadriť menšou mierou ako 1 promile. Z naratívnych prameňov mladšieho obdobia sa dozvedáme, že príčinou samovraždy mladých mužov mohol byť strach z povinnej vojenskej služby.<sup>124</sup> Takéto prípady však medzi osobami, ktoré ukončili život z vlastného rozhodnutia, v databáze úmrtí nevidujeme. Prvý prípad bol identifikovaný v júni 1862, keď pri úmrtí 48-ročného Ondreja Fekiača bol ako príčina úmrtia uvedený termín „suicidium“.<sup>125</sup> V nasledujúcich prípadoch matričná agenda uvádza aj spôsob spáchania takéhoto činu. Z evidencie vyplýva, že päť prípadov samovražd skončilo obesením, 64-ročný Ján Malatinec sa podrezal nožom a 15-ročná Katarína Kamenská sa v *šialenstve utopila* „*aquis mersa in frenesi*“.<sup>126</sup> Išlo zjavne o zmienku psychických problémov, ktoré toto dievča donútili ku krajnému riešeniu, čo nebolo v prípadoch samovražd vôbec výnimočné.<sup>127</sup> Rovnako pod tlakom psychického ochorenia ukončil sám svoj život aj 28-ročný Ondrej Gáborík, ktorý sa obesil „*mente infirmus se suspendit in pavimento*“.<sup>128</sup>

Je pochopiteľné, že takúto malú výskumnú vzorku nie je možné demograficky analyzovať štatistickými metódami s relevantnými výsledkami. Avšak aj týchto osem prípadov potvrdzuje, že samovraždy bežnejšie páchali muži ako ženy.<sup>129</sup> Tiež možno na vzorke vidieť, že najrozšírenejším spôsobom ukončenia vlastného

<sup>122</sup> GOLIAN, „Zlí a mrcha ľudia“, s. 347 – 349.

<sup>123</sup> KUSHNER, Howard I. Suicide, gender, and the fear of modernity in nineteenth-century medical and social thought. In *Journal of social history*, 1993, s. 461 – 463. <https://doi.org/10.1353/jsh/26.3.461>; BRADATAN, Cristina. About some 19th-century theories of suicide: Interpreting suicide in an East European country. In *International Journal of Comparative Sociology*, 2007, roč. 48, č. 5, s. 419 – 422. <https://doi.org/10.1177/0020715206070269>

<sup>124</sup> Chýry. Samovražda zo strachu pred assentírkou. In *Zvolenské noviny*, 1908, roč. 5, č. 3, s. 8.

<sup>125</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1862/153.

<sup>126</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1867/126.

<sup>127</sup> BERRIOS, German E. – MOHANNA, Mostafa. Durkheim and French psychiatric views on suicide during the 19th century. In *The British Journal of Psychiatry*, 1990, roč. 156, č. 1, s. 1 – 9. <https://doi.org/10.1192/bjp.156.1.1>

<sup>128</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1871/191.

<sup>129</sup> Častejší výskyt samovražd mužov ako žien potvrdzujú všetky dostupné štatistiky analyzujúce tento fenomén v európskych krajinách v 19. storočí. WALFORD, Cornelius. *On the Number of Deaths from Accident, Negligence, Violence and Misadventure in the United Kingdom and Some Other Countries*. Stanford, 1881, s. 12; HIGONNET, Margaret. Suicide:

života bolo v mužských kategóriách obesenie.<sup>130</sup> V skupine bolo štatisticky vyššie zastúpenie úmrtí z Detvy ako pri ostatných príčinách smrti, tvorili 37,5 %, išlo o 3 prípady z 8. Vekové kategórie samovrahov boli veľmi rôzne. Nachádzame medzi nimi dvoch mladých ľudí, okrem 15-ročnej Kataríny, sa objavil aj o rok mladší Juraj Drdol z Detvy.<sup>131</sup>

V zozname prípadov neprirodzených úmrtí v databáze objavujeme zápisy, ktoré sa vyskytli ako ojedinelé, a preto je ťažké ich zaradiť do samostatnej kategórie. Medzi nimi identifikujeme štyri prípady, v ktorých smrť spôsobilo nadmerné pitie alkoholu, ktoré boli kategorizované kódom X45.000 ako „náhodná otrava a priotrávenie alkoholom“.<sup>132</sup> Išlo o troch mužov a jednu ženu, z nich traja boli čerství štyridsiatnici (40 až 42 rokov) a jeden vo vyššom veku (73 rokov). Jedinou ženou bola 40-ročná Katarína Kucejová, ktorá žila nevydatá v laze Piešť a umrela 16. decembra 1870.<sup>133</sup> Trojica mužov bola ženatá, najstarší z nich 73-ročný Ondrej Žilka, ako vdovec dokonca dvakrát. Je pozoruhodné, že pri jeho príčine smrti nebolo uvedené len to, že išlo o následky opitosti, ale aj to, že umrel 6 dní po návrate z jarmoku.<sup>134</sup> Išlo pravdepodobne o dôležitú poznámku, ktorá sa odvolávala na predchádzajúce udalosti. Práve na jarmoku mohol Ondrej dostať mozgovú príhodu alebo inú komplikáciu aj v dôsledku nadmerného požitia alkoholu, čo mu spôsobilo kritický zdravotný stav s fatálnym záverom.

Viacero prípadov nachádzame s príčinou úmrtia, ktorá jasne nedefinuje, či bol skon spôsobený nehodou alebo úmyselne cudzím zavinením. Tieto pochybnosti neobjasňujú ani doplnkové informácie o prípadnom vyšetrovaní alebo o mene vinníka. V týchto prípadoch sa stretávame so záznamami, ktoré informujú o úmrtí na následky skoku, náhodného poranenia nožom alebo poranenia tváre.<sup>135</sup> Pri záznamoch je signifikantný aj vek obetí. V iných prípadoch ide o jasné okolnosti nehôd, ktoré mali fatálne následky. Išlo napríklad o udalosti, ako sú náhodné poranenie nožom či udusenie, resp. privalenie 9 mesačného dieťaťa v posteli.<sup>136</sup> Niektoré prípady prichádzajú až k bizarným situáciám. Jednou z nich bolo úmrtie na následok zásahu bleskom (*fulmine tactus*). Tie sa podľa iných štatistík aj diali primárne v otvorených priestranstvách, pri práci na poli a mimo

Representations of the feminine in the nineteenth century. In *Poetics Today*, 1985, roč. 6, č. 1/2, s. 103 – 118. <https://doi.org/10.2307/1772124>

<sup>130</sup> Tento spôsob samovrážd v regióne potvrdzuje aj sonda do roku 1900, kedy z troch prípadov si dve obete samovrážd vybrali obesenie a jeden použil strelnú zbraň. GOLIAN, *Život ľudu detvianského*, s. 146 – 147.

<sup>131</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1878/325.

<sup>132</sup> Nadmerné užívanie alkoholu sa ako príčina úmrtí v 19. storočí objavovalo primárne v robotníckych spoločnostiach. ROOM, Robin. Cultural contingencies of alcoholism: Variations between and within nineteenth-century urban ethnic groups in alcohol-related death rates. In *Journal of Health and Social Behavior*, 1968, s. 109 – 110. <https://doi.org/10.2307/2948328>

<sup>133</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1866 – 1875, 1870/392.

<sup>134</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1876 – 1880, 1876/248.

<sup>135</sup> SPENCE, *Accidents and violent death*, s. 125 – 147.

<sup>136</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1853 – 1866, 1865/322.

zastavaných častí sídel.<sup>137</sup> To sa stalo 30-ročnému Matúšovi Luptákovi Strelcovi pri augustovej búrke v Piešti.<sup>138</sup>

### Záver

Problematika neprirodzených úmrtí nie je v historickej demografii častou výskumnou otázkou. Ide totiž o marginálny fenomén, ktorý sa zvyčajne medzi najčastejšími príčinami smrti stráca. Preto nemá vysokú relevanciu z hľadiska štatistického zastúpenia, a teda v populácii nedefinuje významné trendy. Historici sa problematike venujú primárne z hľadiska dejín kriminality, každodennosti, mikrohistórie či regionálnych dejín.<sup>139</sup> Preto je ambíciou tohto článku vykročiť mimo zaužívaných trendov a otvoriť problematiku, ktorá plastickejšie prináša poznanie do tejto kultúrno-antropologickej témy hraničiacej s historickou demografiou.

Prostredníctvom aplikovania metódy ICD10h bolo možné skúmať príčiny úmrtia precízne kategorizovať podľa presných okolností, o ktorých sa zmieňovali matričné záznamy. Z kategórie fatálnych nehôd spojených s výkonom zamestnania pomerne vysoké zastúpenie mali prípady spojené s ťažbou dreva, resp. s prácou v lese. Aj napriek tomu, že obyvatelia detvianskej farnosti sa touto aktivitou živilí len okrajovo, tieto úmrtia sa týkali aj bežných sedliakov, ktorí v lesoch ťažili drevo na kúrenie či na iné účely. Niekoľko zápisov v tejto skupine tiež informovalo o smrteľných pádoch zo stromov pri oberaní ovocia. Medzi pracovnými úrazmi sa objavovali prípady spojené so stavbou a prevádzkou železničnej trate, ako aj nehody, ktoré utrpeli detvianski mladíci pri výkone povinnej vojenskej služby. Medzi úmrtiami spôsobenými externými faktormi sa najčastejšie vyskytovali skony na podchladenie a zamrznutie. Podobne často boli evidované záznamy o utopení, medzi ktorými sa objavovali aj obeť v detskom a dospelom veku. Okrem vodných tokov boli pre domáчих obyvateľov rizikovými miestami aj studne, ktoré neboli dostatočne zabezpečené.<sup>140</sup> Inou skupinou boli smrteľné nehody spôsobené úrazmi v domácnosti, ktoré boli pripísané hlavne prípadom obarenia, popálenia a uduseniu. V sledovaných kategóriách sa tiež objavovali aj neprirodzené úmrtia spôsobené násilnými činmi. Prípadová štúdia potvrdzuje, že viaceré zranenia s následkom smrti alebo vraždy boli spáchané medzi príbuznými. Výskumne zaujímavé sú aj výsledky analýzy zápisov samovrážd, ktoré boli charakteristickejšie pre mužov, tí zvyčajne končili život obesením. Medzi ojedinelými záznamami s osobitnými kódmi v ICD10h kategorizácii sa objavili napríklad prípady úmrtia po poskytnutí zdravotnej starostlivosti – po amputovaní ruky (Y62.000) či po otrave v zdravotníckom zariadení (X43.000). Raritným prípadom bolo úmrtie po zasiahnutí bleskom (X33.000), ktoré sa v 19. storočí dostávalo do štatistík len náhodnými zápismi, keďže neexistovala ešte stabilná meteorologická evidencia.<sup>141</sup>

<sup>137</sup> ELSOM, Derek M. Striking reduction in the annual number of lightning fatalities in the United Kingdom since the 1850s. In *Weather*, 2015, roč. 70, č. 9, s. 251 – 253. <https://doi.org/10.1002/wea.2493>

<sup>138</sup> ŠA BB, f. ZCM, MDpD 1881 – 1889, 1881/360.

<sup>139</sup> KUSHNER, *Suicide, gender, and the fear*, s. 462 – 463.

<sup>140</sup> CLAGGETT, Abigail Anne. 'The Death of a Beautiful Woman': Women's Suicide by Drowning in 19th Century American Literature. In *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 2020, roč. 5, č. 4, s. 1240 – 1241. <https://doi.org/10.22161/ijels.54.60>

<sup>141</sup> COOPER, Mary Ann – HOLLE, Ronald L. Lightning fatalities since 1800. In *Reducing Lightning Injuries Worldwide*. Cham : Springer International Publishing, 2018, s. 75. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-77563-0\\_7](https://doi.org/10.1007/978-3-319-77563-0_7)

Fenoménn neprirodzeného úmrtia je témou, ktorá sa v 19. storočí zvyčajne ukrýva v matričných záznamoch či výberovo v súdnych zápisniciach, kronikách alebo neskôr na stránkach novín.<sup>142</sup> Tento text prináša exkurz do vidieckej dominantne roľníckej populácie, ktorej povest o mieste s vysokou kriminalitou potvrdzuje aj matričná agenda. Sonda do mestského prostredia by bezpochyby zvýšila podiel smrteľných nehôd spojených s výkonom práce, resp. by sa v prameňoch mohla prejaviť ešte častejšia prítomnosť nemanželských detí.

## ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

### Pramene

Štátny archív Banská Bystrica, fond Zvolenská župa, Podžupanské písomnosti  
Zvolenská župa 1869-1918, inv. č. 297, kr. č. 562 – 564.  
Štátny archív Banská Bystrica, fond Zbierka cirkevných matrik.  
Matricula Defunctorum parochiae Detva 1853 – 1866.  
Matricula Defunctorum parochiae Detva 1866 – 1875.  
Matricula Defunctorum parochiae Detva 1876 – 1880.  
Matricula Defunctorum parochiae Detva 1881 – 1889.  
Slovenský hydrometeorologický ústav, Databáza nameraných teplôt, stanica Boľkovce 1871 – 1881.

### Tlačené pramene

*Magyar korona országaiban. az 1881. év elején végrehajtott. népszámlálás. II.*  
Kötet. Budapest, 1882.

### Dobová tlač

*Zvolenské noviny*, 1908, 1910, 1912.  
*Revue Naše Slovensko*, 1910.

### Zoznam bibliografických odkazov

ALBERTY, Július. *Pozdravujem Ťa Vyšná Pokoradz*. Banská Bystrica, 2015.  
ALDRICH, Mark. *Death rode the rails: American railroad accidents and safety, 1828 – 1965*. JHU Press, 2006.  
ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Classifying the Dead: Toward a History of the Registration of Causes of Death. In *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 1999, roč. 54, č. 2, s. 114 – 132. <https://doi.org/10.1093/jhmas/54.2.114>

<sup>142</sup> BECKER, Peter. Researching crime and criminals in the 19th century. In *The Handbook of the history and philosophy of criminology*, 2017, s. 32 – 47. <https://doi.org/10.1002/9781119011385.ch2>

- ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Reflections on the Classification of Causes of Death. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, č. 2, s. 169 – 173. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002889>
- ALTER, George – CARMICHAEL, Ann. Studying Causes of Death in the Past: Problems and Models. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 44 – 48. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112728>
- ANDERTON, Douglas L. – HAUTANIEMI LEONARD, Susan. Grammars of Death: An Analysis of Nineteenth-Century Literal Causes of Death from the Age of Miasmas to Germ Theory. In *Social Science History*, 2004, roč. 28, č. 1, s. 111 – 143. <https://doi.org/10.1017/S0145553200012761>
- Az 1869 évi népszámlálás vallási adatai. Osszeállította : Sebők László. In memorandum Dányi Dezső et Körmendi Gábor. TLA Teleki László Intézet. Budapest : KSH Népszámlálás. KSH Levéltár 2005.
- BECKER, Peter. Researching crime and criminals in the 19th century. In *The Handbook of the history and philosophy of criminology*, 2017, s. 32 – 47. <https://doi.org/10.1002/9781119011385.ch2>
- BEEEMER, Jeffrey K. Diagnostic prescriptions: shifting boundaries in nineteenth-century disease and cause-of-death classification. In *Social Science History*, 2009, roč. 33, č. 3, s. 307 – 340. <https://doi.org/10.1017/S0145553200011007>
- BERRIOS, German E. – MOHANNA, Mostafa. Durkheim and French psychiatric views on suicide during the 19th century. In *The British Journal of Psychiatry*, 1990, roč. 156, č. 1, s. 1 – 9. <https://doi.org/10.1192/bjp.156.1.1>
- BRADATAN, Cristina. About some 19th-century theories of suicide: Interpreting suicide in an East European country. In *International Journal of Comparative Sociology*, 2007, roč. 48, č. 5, s. 417 – 432. <https://doi.org/10.1177/0020715206070269>
- BRONSTEIN, Jamie L. *Caught in the machinery: Workplace accidents and injured workers in nineteenth-century Britain*. Stanford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1515/9781503626867>
- CLAGGETT, Abigail Anne. ‘The Death of a Beautiful Woman’: Women’s Suicide by Drowning in 19th Century American Literature. In *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 2020, roč. 5, č. 4, s. 1039 – 1048. <https://doi.org/10.22161/ijels.54.60>
- CLARK, Anna. Humanity or Justice?: Wifebeating and the law in the eighteenth and nineteenth centuries. In *Regulating womanhood*. Routledge, 2002, s. 187 – 206.
- COOPER, Mary Ann – HOLLE, Ronald L. Lightning fatalities since 1800. In *Reducing Lightning Injuries Worldwide*. Cham : Springer International Publishing, 2018, s. 75 – 82. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-77563-0\\_7](https://doi.org/10.1007/978-3-319-77563-0_7)
- CURRY, James. *Observations on Apparent Death from Drowning, Hanging, Suffocation by Noxious Vapours, Fainting-fits, Intoxication, Lightning, Exposure to Cold, &c. &c: And an Account of the Means to be Employed for Recovery; to which are Added, the Treatment Proper in Cases of Poison; with Cautions and Suggestions Respecting Various Circumstances of Sudden Danger*. E. Cox and Sons, 1815.
- DE FRENZA, Lucia – TISCI, Caterina. Frightening Whirlpools: Drowning in France in the 18th Century. In *The Body of Evidence. Corpses and Proofs in Early Modern European Medicine*. Francesco Paolo de Ceglia (ed.). London – Boston : Brill, 2020, s. 270 – 294. [https://doi.org/10.1163/9789004284821\\_013](https://doi.org/10.1163/9789004284821_013)

- DEATON, Angus. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton : Princeton University Press, 2013. <https://doi.org/10.1515/9781400847969>
- Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). Podrimavský, Milan et al. Bratislava : Veda, 1992.
- DOBROTKOVÁ, Marta. Cholera roku 1831 v Trnave a jej poddanských obciach. In *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava : Igor Illič - Rádio Print, 2019, s. 339 – 357.
- DREVENSTEDT, Greg L., et al. The rise and fall of excess male infant mortality. In *Proceedings of the National academy of Sciences*, 2008, roč. 105, č. 13, s. 5016 – 5021. <https://doi.org/10.1073/pnas.0800221105>
- DZIAKOVÁ, Jana. Výpočet obetí cholerovej epidémie v roku 1831 v Michalovciach a okolí z pohľadu cirkevných matrik. In *Historia ecclesiastica*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 242 – 261.
- EGGERICKX, Thierry – SANDERSON, Jean-Paul – VANDESCHRIK, Christophe. Mortality in Belgium from nineteenth century to today: Variations according to age, sex, and social and spatial contexts. In *Quetelet Journal*, 2020, roč. 8, č. 2, s. 7 – 59. <https://doi.org/10.14428/rqj2020.08.02.01>
- ELSOM, Derek M. Striking reduction in the annual number of lightning fatalities in the United Kingdom since the 1850s. In *Weather*, 2015, roč. 70, č. 9, s. 251 – 257. <https://doi.org/10.1002/wea.2493>
- ERDÉLYI, Mátyás. Quantifying Mortality in Hungary: Actuaries and Statisticians (1860s – 1910s). In *Histoire & mesure*, 2018, roč. 33, č. 2, s. 115 – 138. <https://doi.org/10.4000/histoiremesure.8062>
- EVERSLEY, David Edward Charles (ed.). *Population in History: Essays in Historical Demography, Volume I: General and Great Britain*. Routledge, 2017.
- FARAGÓ, Tamás. Historical Demography in Hungary: a history of research. In *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 2013, č. 16, s. 1 – 31.
- FLOUD Roderick et al. *The Changing Body. Health, Nutrition, and Human Development in the Western World Since 1700*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511975912>
- FURDÍKOVÁ, Eva. *O čom nemlčia cirkevné matriky. Čierny Balog a jeho obyvatelia v cirkevných matrikách*. Banská Bystrica, 2016.
- GARY Kathryn E. The Distinct Seasonality of Early Modern Casual Labor and the Short Durations of Individual Working Years: Sweden 1500 – 1800. In *International Review of Social History*. 2025, roč. 70, č. S33, s. 51 – 80. <https://doi.org/10.1017/S002085902500001X>
- GOLIAN, Ján – LICZBIŃSKA, Grażyna. The Operation of Natural Selection through Differential Mortality: The Detva Population during the Great Epidemics, 1831 – 1920. In *Przeszłość Demograficzna Polski*, 2023, roč. 45, s. 73 – 99. <https://doi.org/10.18276/pdp.2023.45-03>
- GOLIAN, Ján. „Zlí a mrcha ľudia“ na Podpoľaní na sklonku 19. storočia, fikcia či realita? In Michal Bada et al. *Z vrcholu na okraj. Elity a marginalizované skupiny v dejinách našich miest*. Bratislava : Veda, 2023, s. 347 – 384.
- GOLIAN, Ján.. A Database of Causes of Death Based on Parish Registers from the Borderlands of Present-Day Slovakia. The Case of Detva Parish, 1861–1885. In *Historical Life Course Studies*, 2026, č. 16, s. 338-351. <https://doi.org/10.52024/hlcs26535>

- GOLIAN, Ján. Ako skúmať epidémie? Možnosti analýz cirkevných mat-  
rík pri výskume epidémií 19. storočia na území dnešného Sloven-  
ska. In *Kultúrne dejiny*, 2023, roč. 14, č. Supplement, s. 87 – 109.  
<https://doi.org/10.54937/kd.2023.14.Supp.87-109>
- GOLIAN, Ján. Anti-epidemic measures of the hungarian government in reaction to  
the cholera wave of 1872/73. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 3, s. 479 – 511.  
<https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.3.4>
- GOLIAN, Ján. Epidémia bez konca. Čierny kašeľ vo farnosti Detva v 60. ro-  
koch 19. storočia. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2023, roč. 26, č. 2, s. 58 – 76.  
<https://doi.org/10.24040/ahn.2023.26.02.58-76>
- GOLIAN, Ján. Hospodárstvo do roku 1918. In *Hriňová. Monografia mesta*. J. Golian  
et al. Hriňová : Mesto Hriňová, 2022, s. 123 – 131.
- GOLIAN, Ján. *Kapitoly z historickej demografie. Analýza cirkevných matrík a mož-  
nosti interpretácií*. Trnava : Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2024.
- GOLIAN, Ján. Spôsoby a výsledky evidovania obetí prvej cholerovej epidémie  
v hornouhorských slobodných kráľovských a banských mestách. In *Historické  
štúdie*, roč. 57, Bratislava: VEDA, 2023, s. 45 – 59.
- GOLIAN, Ján. Vývoj úmrtnosti vo farnosti Detva v rokoch 1781 – 1920. In *Historic-  
ká demografie*. 2017, roč. 41, č. 1, s. 39 – 72.
- GOLIAN, Ján. *Život ľudu detvianského*. Ružomberok : Society for Human Studies,  
2019.
- GULY, Henry. History of accidental hypothermia. In *Resuscitation*, 2011, roč. 82,  
č. 1, s. 122 – 125. <https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2010.09.465>
- HIGONNET, Margaret. Suicide: Representations of the feminine in the ni-  
neteenth century. In *Poetics Today*, 1985, roč. 6, č. 1/2, s. 103 – 118.  
<https://doi.org/10.2307/1772124>
- HILTUNEN MALTESDOTTER, Maria – EDVINSSON, Sören. The Evolution of Cause  
of Death Reporting in Sweden (1749 – 1950). In *Histories of Health ca. 1750 –  
1950*. Paul Puschmann et al. (eds.). Nijmegen : Radboud University Press, 2025,  
s. 27 – 36. <https://doi.org/10.51964/hlcs23129>
- Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996,  
roč. 29, č. 2.
- Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996,  
roč. 29, č. 3.
- HOLEC, Roman. *Štát s dvoma tvármi*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.
- IMHOF, Arthur E. The analysis of eighteenth-century causes of death:  
Some methodological considerations. In *Historical Methods: A Journal  
of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1978, roč. 11, č. 1, s. 3 – 35.  
<https://doi.org/10.1080/01615440.1978.9955214>
- JANSSENS Angélique, Constructing SHiP and an International Historical Coding Sys-  
tem for Causes of Death. In *Historical Life Course Studies*, 2021, roč. 10, s. 64 – 70.  
<https://doi.org/10.51964/hlcs9569>
- JANSSENS, Angélique – DEVOS, Isabelle. The Limits and Possibilities of Cau-  
se of Death Categorisation for Understanding Late Nineteenth Centu-  
ry Mortality. In *Social History of Medicine*, 2022, roč. 35, č. 4, s. 1053 – 1063.  
<https://doi.org/10.1093/shm/hkac040>
- KANTANEN, Anna – EILOLA, Jari. Domestic Homicide and Emotions from the  
Late Nineteenth Century to the 1920s. In *Violence, Gender and Affect: Interperso-*

- nal, *Institutional and Ideological Practices*. Cham: Springer International Publishing, 2020, s. 49 – 69. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-56930-3\\_3](https://doi.org/10.1007/978-3-030-56930-3_3)
- KELLY, James. 'An unnatural crime': Infanticide in early nineteenth-century Ireland. In *Irish Economic and Social History*, 2019, roč. 46, č. 1, s. 66 – 110. <https://doi.org/10.1177/0332489319864729>
- KING, Lester S. Boissier de Sauvages and 18th Century Nosology. In *Bulletin of the History of Medicine*, 1966, roč. 40, č. 1, s. 43 – 51.
- KUSHNER, Howard I. Suicide, gender, and the fear of modernity in nineteenth-century medical and social thought. In *Journal of social history*, 1993, s. 461 – 490. <https://doi.org/10.1353/jsh/26.3.461>
- LANDRY, Yves, – LESSARD, Rénaud. Causes of death in seventeenth-and eighteenth-century Quebec as recorded in the parish registers. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 49 – 57. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112729>
- LEE, Kwang Chear – JOORY, Kavita – MOIEMEN, Naiem S. History of burns: the past, present and the future. In *Burns & trauma*, 2014, roč. 2, č. 4, s. 169 – 180. <https://doi.org/10.4103/2321-3868.143620>
- LIŠČÁK, Marián. Zdravotné pomery, epidémie a alkoholizmus v severnej časti Trenčianskej stolice na prahu modernej doby. In *Acta historica Neosoliensia*, 2015, roč. 18, č. 1, s. 382 – 394.
- LIŠKA Anton – BORZA Peter. Pastiersky list prešovského biskupa Gregora Tarkoviča z júla 1831. In *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 1, s. 62 – 83. <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.1.62-83>
- LIŠKA Anton – BORZA Peter. Žiadosť obyvateľov obce Vyšná Šuňava o povolenie posvätiť novopostavený kostol farárom z Lučivnej v čase trvania cholerovej epidémie v roku 1831. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, roč. 23, č. 2, s. 422 – 433. <https://doi.org/10.17846/SHN.2022.26.2.422-434>
- LIŠKA, Anton. Vlna cholery 1831 – 1832 v urbánom prostredí Spiša v percepzii matričných záznamov rímskokatolíckej cirkvi – historicko-demografická sonda. In *Historická demografie*, 2024, roč. 48, č. 2, s. 103 – 126. <https://doi.org/10.21104/HD.2024.2.01>
- LIŠKA, Anton. *Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : Prešovská univerzita, 2012.
- LIŠKA, Anton. *Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 vo farnostiach a dekanátoch Prešovskej eparchie*. Prešov : Prešovská univerzita, 2013.
- LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny*, 2012, roč. 7, č. 1, s. 98 – 138.
- LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholerové rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny*, 2013, roč. 8, č. 1, s. 158 – 187.
- LIVI BACCI, Massimo. *A concise history of world population*. John Wiley & Sons, 2025. <https://doi.org/10.1002/9781394295777>
- LOPATKOVÁ, Zuzana. Cholerová epidémia v roku 1831 v severnej časti malokarpatského regiónu. In *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 187 – 204.

- MACKENBACH, Johan P. *A History of Population Health: Rise and Fall of Disease in Europe*. Leiden : Brill, 2020. <https://doi.org/10.1163/9789004429130>
- MACKENBACH, Johan P. Carl von Linne, Thomas McKeown, and the inadequacy of disease classifications. In *European Journal of Public Health*, 2004, roč. 14, č. 3, s. 225. <https://doi.org/10.1093/eurpub/14.3.225>
- MACKOVÁ, Alena. *Spoločenské a demografické pomery mesta Pezínok v 18. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2022.
- MÁDAI, Lajos. Les crises de mortalité en Europe dans le deuxième moitié du XIX siècle. In Charbonneau, Hubert – André LaRose. (dir.). *The great mortalities. Methodological studies of demographic crises in the past*. Liège: IUSSP, 1979, s. 157 – 170.
- MANSFIELD, Nick. *Soldiers as Workers: Class, employment, conflict and the nineteenth-century military*. Oxford University Press, 2016.
- MCKEOWN, Thomas – RECORD, Graham R. Reasons for the decline of mortality in England and Wales during the nineteenth century. In *Population studies*, 1962, roč. 16, č. 2, s. 94 – 122. <https://doi.org/10.1080/00324728.1962.10414870>
- MOSES, Julia. *The first modern risk: Workplace accidents and the origins of European social states*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. <https://doi.org/10.1017/9781108657853>
- NEUPAUEROVÁ, Renáta – HAVIAR, Tomáš. *Hriňovská lesná železnica 1913 – 1962*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2012.
- PISOŇ, Štefan. Detva. In *Vlastivedný časopis*, 1969, roč. 18, s. 150 – 172.
- PORTER, Roy. Accidents in the eighteenth century. In *Accidents in history*. Brill, 1997. s. 90 – 106. [https://doi.org/10.1163/9789004418516\\_008](https://doi.org/10.1163/9789004418516_008)
- PRESTON, Samuel H. – VAN DE WALLE, Etienne. Urban French mortality in the nineteenth century. In *Population studies*, 1978, roč. 32, č. 2, s. 275 – 297. <https://doi.org/10.1080/00324728.1978.10410715>
- REID, Alice et al. *Historic cause of death coding and classification scheme for individual-level causes of death – Manual*. Apollo – University of Cambridge Repository, 2025.
- RICZIOVÁ, Beata – ROLLEROVÁ, Anna. Kiahne a osýpky v predpisovných slovenských lekárskech spisoch 18. storočia a dejiny variolizácie. In *Fragmenty z histórie medicíny a veterinárneho lékařství*. Brno : Technické muzeum, 2016, s. 175 – 192.
- RICZIOVÁ, Beata. Boj proti pravým kiahňam v mestách v kontexte dobových lekárskech a osvetových spisov pre slovenské obyvateľstvo. In *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*. Bratislava : Igor Illič – Rádio Print, 2019, s. 319 – 337.
- RICZIOVÁ, Beata. Vakcinácia proti kiahňam v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia. In *Medicína, farmacie a veterinární lékařství : kapitoly k dějinám a vybraným tématům*. Brno : Technické muzeum v Brně, 2017, s. 144 – 158.
- RILEY, James C. *Rising Life Expectancy. A Global History*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316036495>
- RISSE, Günther B. Cause of Death as a Historical Problem. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, s. 175 – 188. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002890>
- RISSE, Günther B. Doctor William Cullen, physician, Edinburgh : a consultation practice in the Eighteenth Century. In *Bulletin of the History of Medicine*, 1974, roč. 48, č. 3, s. 338 – 351.

- ROOM, Robin. Cultural contingencies of alcoholism: Variations between and within nineteenth-century urban ethnic groups in alcohol-related death rates. In *Journal of Health and Social Behavior*, 1968, s. 99 – 113. <https://doi.org/10.2307/2948328>
- SHON, Phillip Chong Ho – ROBERTS, Michael A. An archival exploration of homicide — Suicide and mass murder in the context of 19th-century American parricides. In *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2010, roč. 54, č. 1, s. 43 – 60. <https://doi.org/10.1177/0306624X08324472>
- SCHECHTER D. C. – SAROT I. A. Historical accounts of injuries due to cold. In *Surgery*. 1968, roč. 63, č. 3, s. 527 – 535.
- SCHJERNING, O. V. *About the death as a result of burning and scalding from the court physician standpoint*. 1884.
- SINGER, Richard B. The first mortality follow-up study: the 1841 Report of William Farr (physician) on the mortality of lunatics. In *Journal of Insurance Medicine*, 2001, roč. 33, č. 4, s. 298 – 309.
- SMITH, Francis Barrymore, et al. *The people's health, 1830 – 1910*. Canberra : Australian National University Press, 1979.
- SOUČKOVÁ, Taťána – GOGOLA, Matej – VOLFOVÁ, Jana . „Sub fatali cholera“ – Cholerové epidemie pohľadom doplnkových zápisů v cirkevných matrikách z území dnešního Slovenska. In *Historická demografie*, 2026, roč. 50, č. 1, s. 1 – 22. <https://doi.org/10.21104/HD.2026.1.01>
- SPENCE, Craig. *Accidents and violent death in early modern London, 1650 – 1750*. Boydell & Brewer, 2016. <https://doi.org/10.1515/9781782049005>
- STAEWEN, William S. – MORTON M. Mower. History of the ICD. In *Implantable cardioverter defibrillator therapy: the engineering-clinical interface*. Boston : Springer, 1996, s. 17 – 30. [https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6345-7\\_2](https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6345-7_2)
- STAINES, Carolyn – OZANNE-SMITH, Joan. Drowning deaths between 1861 and 2000 in Victoria, Australia. In *Bulletin of the World Health Organization*. 2016, roč. 95, č. 3, s. 174 – 181. <https://doi.org/10.2471/BLT.16.174425>
- STRATFORD, Elaine. Abandoned: Drowned Infants. In *The Drowned: Elements of Loss and Repair*. Singapore : Springer Nature Singapore, 2025, s. 53 – 90. <https://doi.org/10.1007/978-981-96-8857-9>
- SUNDIN, Jan. Child Mortality and Causes of Death in a Swedish City, 1750 – 1860. In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 3, s. 93 – 106. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112732>
- ŠOLTÉS, Peter. Sociálne dopady cholerových epidémií v Uhorsku v 19. storočí. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 3, s. 411 – 458. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.3.2>
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. Úmrtnosť v župách na Slovensku na konci 19. a na začiatku 20. storočia. In *Populačné štúdie Slovenska*, 2025, roč. 18, s. 71 – 91.
- TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. *100 rokov obyvateľstva Slovenska od vzniku Československa po súčasnosť*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018.
- TIŠLIAR, Pavol. Stručný prehľad výskytu infekčných chorôb na Slovensku do 1. polovice 20. storočia. In *Slovenská štatistika a demografia*, 2021, roč. 31, č. 4, s. 7 – 19.
- VAN POPPEL, Frans – VAN DIJK, Jitse P. The development of cause-of-death registration in the Netherlands, 1865 – 1955. In *Continuity and Change*, 1997, roč. 12, s. 265–287. <https://doi.org/10.1017/S0268416097002932>

- VÖGELE, Jörg. Monitoring Disease: Cause-of-Death-Registration in Prussia During the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. In *Studia Historiae Oeconomicae*, 2022, roč. 40, č. 1, s. 29 – 40. <https://doi.org/10.14746/sho.2022.40.1.002>
- WALFORD, Cornelius. *On the Number of Deaths from Accident, Negligence, Violence and Misadventure in the United Kingdom and Some Other Countries*. Stanford, 1881. <https://doi.org/10.2307/2339059>
- WILLIAMS, Naomi. The Reporting and Classification of Causes of Death in Mid-Nineteenth-Century England: the Example of Sheffield, In *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 1996, roč. 29, č. 2, s. 58 – 71. <https://doi.org/10.1080/01615440.1996.10112730>
- WOOD, John Carter. Drinking, Fighting and Working-Class Sociability in Nineteenth-Century Britain. In *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 2003, roč. 27, s. 198 – 208.
- ŽEŇUCH, Vavrinec. Príčiny úmrtia farníkov farnosti Koromľa počas správy presbyter Jozefa Ungváriho (1844 – 1845). In KÓNYA, Peter (ed.). *Epidémie v dejinách Uhorska. Járványok Magyarország történetében*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, 2023, s. 346 – 353.
- ŽILÁK, Ján. Z dejín hriňovskej sklárne so vzhladom k numizmatike. In *Fórum archivárov*, 1999, roč. 10, č. 7/8, s. 14 – 16.

#### Elektronické zdroje

- JAKOB Robert et al. *The WHO Family of International Classifications. Bundesgesundheitsblatt Gesundheitsforschung Gesundheitsschutz*, 2007, roč. 50.
- International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD) [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.who.int/standards/classifications/classification-of-diseases>> [13.3.2026]
- <<https://greatleap.eu/>> [13.3.2026]
- <<https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/sk>> [13.3.2026]

#### SUMMARY

##### Unnatural Causes of Deaths as Recorded in 19th-Century Parish Registers (A Case Study of the Detva Parish, 1861 – 1885)

The topic of causes of death has so far been addressed only marginally in Slovak historiography. While there are works that analyze Hungarian statistical yearbooks from the turn of the 19th and 20th centuries, the quality of the source material does not allow for more complex analyses that could identify a diverse range of causes of death. One possibility is to examine parish records, though their informative value is questionable. The data appearing in these registers were not compiled with the assistance of medical professionals, so the diagnoses themselves are potentially inaccurate. On the other hand, there is no other source for analyzing causes of death in our region, so it is a challenge for historians to analyze these church records. Among the death records, in addition to the most numerous entries on infectious diseases, other child deaths, and symptomatic

causes, we also find records that shift our understanding from the realm of historical demography to that of social and cultural history. One such avenue is the examination of deaths caused by external factors. These are unnatural deaths, which the ICD-10h classification categorizes under groups “V, W, X, Y.”

The article analyzed the topic based on a database of deaths compiled from the burial records of the Detva parish, located in what is now central Slovakia, for the years 1861 – 1885. This was a predominantly agricultural area, where approximately 30% of the population lived in the centre, in the town of Detva, and the rest lived in surrounding hamlets and settlements known as *lazy*. Of a total of more than 9,600 death records, deaths caused by external factors accounted for more than 2%. From a statistical perspective, these cases do not represent a significant proportion; however, their descriptive nature provides insight into the social conditions in the parish, which can also be applied to other rural localities in Upper Hungary of that period.

The findings therefore confirm that fatal accidents were most frequently work-related. Typical cases involved tragedies related to logging or woodwork-ing. Accidents that occurred during the construction and operation of the rail-way line in the region, as well as several deaths suffered by young men from Detva while performing compulsory military service, were also categorized as work-related accidents. These incidents occurred at their military posts, but information regarding the deaths was also recorded in the local registry. Among accidents caused by external factors, the most common were cases of hypother-mia resulting in death and frostbite. Sources indicate that the beginning of 1864 was an extremely cold period, during which as many as 7 people died over the course of two weeks. The category of accidents also included cases of drown-ing, involving both children and adults. A significant group consisted of deaths caused by accidents in the home, which were mainly attributed to scalding, burns, and suffocation. Unnatural deaths caused by acts of violence also frequently appeared in the category of causes of death. The research confirms that many injuries resulting in death or murder were inflicted by family members on one another. Also of research interest are the results of the analysis of suicide records, with a total of 8 cases identified during the period under study. Thus, using historical-demographic approaches and sources, this study attempts to shed light on the social history and everyday life of an Upper Hungarian village at the end of the 19th century.

doc. Mgr. Ján Golian, PhD.  
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach  
Filozofická fakulta, Katedra histórie  
SK-040 59 Košice, Moyzesova 9  
email: <jan.golian@upjs.sk>  
ORCID: 0000-0001-9756-9997